

מאמר מערכת ערלה - שלבים בעבודת ה'

בשמחה מודים אנו ליושב במרומים על שזיכנו לעסוק בעריכת החוברת הט"ז.

כל חוברת וחבלי יצירתה, וכמוה כנשמה חדשה שיצאה לעולם, מלאה וגדושה בליבון תורת ה' - להלכה ולמעשה.

בימים אלו עוסקים רבני המכון בעיקר בהלכות ערלה, הנלמדים בימי ההשתלמות לרבני ההתיישבות בבית מדרש המכון במושב בית עוזיאל.

ומצאנו לנכון לפתוח ברעיון מהלכות ערלה:

הפסוקים העוסקים במצות ערלה בתורה (ויקרא יט, כג - כה) מרמזים על שלשה אלמנטים מרכזיים בעבודת ה':

הראשון - האיסור ["שלוש שנים יהיה לכם ערלים - לא יאכל"]. ההתאפקות, ההמנעות מכח צו ה'. ההשמעות לנותן התורה, שכל מצוותיו לא נועדו אלא לטובתינו המוחלטת.

השני - ההודיה לה' ["ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קודש הלולים לה'"] - השמחה בעשיית רצון ה', הרמת מתנותיו אליו, מתוך הכרת הטוב והחסד השופע מאיתו.

השלישי - החולין ["ובשנה החמישית תאכלו את פרי"]. העולם בעיקרו הוא חולין, אך להגיע אל החולין ישנה רק דרך אחת בטוחה, והם השלבים הקודמים: האיסור וההודיה.

רק כאשר האדם יודע שיש בורא לעולם המכתיב מה אסור ומה מותר, ורק כאשר האדם מודה לבורא על חסדיו עמו בחיי המעשה והרוח, רק אז יכול הוא לגשת ולהינות מיגיע כפיו ולגשת לחולין העולם הזה.

זהו המסר החינכי ממצות ערלה - שלבים בעבודת ה', בכל תחום מחיי האדם.

נלמד, נשכיל, נבין וניישם.

גליון מס' 16 עוסק:

א. מתכבדים אנו בחוברת זו לפרסם תשובה בענין מנין שנות ערלה בעציצים והעברתם מהמשתלה למטע, מאת מו"ר מרן הראש"ל שליט"א. תשובה זו היא ראשונה בסדרת תשובות בכת"י בעניני זרעים שמרן שליט"א הואיל בחסדו לאפשר לנו להדפיס בתנובות שדה.

ב. מורה דרכו של המכון הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א, שוב חוזר ומחזק את שכתב (בגליון מס' 13) בענין ברכה על פדיון פטר חמור, וזאת כתגובה למאמרו של הרב יהודה נקי שליט"א שפורסמה בגליון מס' 14.

ג. הרב שניאור ז. רווח שליט"א יו"ר המכון, נו"נ בדין שאלה על תרומות ומעשרות והמסתעף מכך.

ד. שלוחת המכון בירושלים - ובה ת"ח מופלגים - עוסקת באיסוף, קיבוץ ועריכת תשובות בעניני זרעים סביב דברי מרן בשו"ע בימני הלכות המצוות התלויות בארץ. לפנינו אוסף תשובות בעניני הל' חלה.

ה. בגליון הקודם פירסמנו על העיסוק בכתיבת ספר "זמרת הארץ" על מצוות התלויות בארץ לתלמידי רשת החינוך התורני. לפנינו בגליון זה פרק העוסק בהלכות ערלה מתוך הספר.

ו. אגרונום המכון ר' יהורם דנינו נר"ו מדווח על מעקב בהתפתחות גידול פרי השסק. [משמעותו של מעקב זה חשובה לקביעת שנת המעשר החלה כידוע בט"ו בשבט].

ז. במדור תגובות הבאנו את תגובתו של ידידנו דב טל בעל משתלת "חות טל" העומדת תחת פיקוח המכון, בענין הבשלת פרי החבוש, וזאת כתגובה למאמרו של הרה"ג רבי יצחק רצאבי שליט"א שפורסמה בגליון מס' 15.

את הגליון חתמנו בסקירה על הנעשה במכון.

ביקרא דאוריתא
המערכת

מידע הלכתי

ט"ו בשבט - ראש בשנה לאילנות - הקרב ובא, יום חשוב הוא לענין תרומות ומעשרות, ערלה ונטע רבעי.

א. לענין ערלה: שלש שנות ערלה האמורות בתורה [ישלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכלו], אינם שלש שנים תמימות, אלא: שתיל (או זרע) של עץ שניטע (או שנזרע) עד ט"ו באב, ארבעים וארבעה הימים עד ראש השנה נחשבים לו כשנה. לאחר שנתיים וארבעים וארבעה ימים אלו, כל הפירות שיחנטו עד ט"ו בשבט של השנה הרביעית - פירותיהם אסורים משום ערלה, ורק הפירות שיחנטו בשנה הרביעית לאחר ט"ו בשבט מותרים משום ערלה (אם כי דינם של פירות אלו מעתה הרי הם פירות "נטע רבעי"). שתיל (או זרע) של עץ שניטע (או שנזרע) אחרי ט"ו באב (החל מט"ז באב ולפני ראש השנה), הימים שלפני ראש השנה אינם נחשבים במניין, ומניין שלוש השנים מתחיל מראש השנה. ועליו למנות שלוש שנים תמימות, בנוסף לימים שמאז ניטע העץ. ובאופן זה, שלא כבאופן הקודם, כל הפירות שיחנטו בשנה הרביעית, החל מראש השנה - מותרים הם משום ערלה (ומוגדרים כ"נטע רבעי").

כיון שלהלכה קי"ל שחנטה האמורה בערלה, היינו שלב הבוסר, וראוי מאד להחמיר כבר משלב הסמדר (שכך נראה שס"ל למרן השו"ע - וכ"פ מו"ר הגי"ר שמ"ע שליט"א בגליון תנובות שדה מס' 5 ו-14), ממילא על מנת למנוע תערובת פירות ערלה ונטע רבעי על העץ, על החקלאי לעבור בסמוך ליום ט"ו בשבט על כל המטע המניב שברשותו (כגון הלימונים), ולהוריד את כל הפריחות שכבר נפתחו, (שכל עוד ולא נפתחו אין שם סמדר עליהם) ובכך מובטח לו, שכל הפירות שיניבו העצים שייכים הם לשנה הרביעית.

ב. לענין מעשרות: בשנה זו שהיא שנת המעבר בין מעשר עני לשנת מעשר שני, כל הפירות שיחנטו לאחר ט"ו בשבט, יש לעשרם מעשר שני. ולהבדיל מערלה, החנטה האמורה במעשר, היינו הבאת שליש (ע"י מ"ש מו"ר הגי"ר שמ"ע במקורות הנ"ל), ולפי"ז נראה בבירור שכל פירות הקיץ אינם מגיעים לשליש גודלם קודם ט"ו בשבט, ויש לעשרם (בעה"י כשיהיו) רק מעשר שני. אלא שפרי השסק שונה הוא משאר פירות, ובפרט במטעים המבכירים (ע"י לקמן במאמר האגרונום). ועל כך כבר פירסמנו בעבר שלענין השסק שיהיה עד סביב ר"ח ניסן מן הראוי לעשר את שני המעשרות מספק, ויאמר בלשון תנאי "אם צריך מ"ש וכו' ואם צריך מ"ע וכו'".

אלא שכפי מה שנוטה דעתו של מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א ששליש בעינין שיהיה ראוי לאכילה לכה"פ בשעת הדחק, אפשר לומר בבירור שאין כל פרי מפירות הקיץ, שמגיע לדרגת בישול שכזו קודם ט"ו בשבט, וממילא צ"ל שגם המבכירים של פרי השסק יש לעשרו מעשר שני בלבד, וצ"ע כיצד להורות הלכה למעשה ועוד חזון למועד.

בברכה

שניאור ז. רווח

מו"ר ועט"ר
 מרן הגאון רבי **עובדיה יוסף שליט"א**
 הראש"ל ונשיא מועצת החכמים
 ונשיא המכון למצות התלויות בארץ

בענין מנין שנות ערלה בעציצים **תשובת מרן הראש"ל שליט"א לשאלת מועצת הפירות**

כ"ו תמוז תשמ"א

בתשובה לשאלותיכם הריני להשיב, שבאופן עקרוני אני מסכים להקל לחשוב מנין שנות ערלה, מעת זריעת השתיל בשקיות. בתנאים דלהלן: א. שקיות הפלסטיק יהיו בהם חורים בקוטר של 2 ס"מ. ב. להזהר בזמן העברת השתילים למטע שלא לזעזע את השקיות בכדי שהעפר שמסביב לשתילים שבשקיות לא יתפורר וישאר בגושו. ג. העברת השתילים מהמשתלות למטע צריכה להיות במשאיות שבתחתיתן יש פתחי אויר, או במכלים גדולים שתחתיתם מרושתת כדי שיהא אויר רצוף מהתחתית עד לשתילים.

והנימוקים לזה כדלהלן:

הנה הרמב"ם פ"י מהל' מע"ש הל' ח' כתב: "הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה ואע"פ שאינו כארץ לזרעים הרי הוא כארץ לאילנות", ומקורו בירושלמי ערלה פ"א ה"ב וז"ל: הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, א"ר יוסי מפני שהשרשים מפעפעים אותו, ר' יונה מפיק לישנא כלי חרס עומד בפני שרשים? ופי' הר"ש (פ"ב דחלה מ"ב) מפעפעים כמו (חולין צ"ז) שאני חלב דמפעפע שחוזק יניקת האילן מפעפעת ועוברת. מפיק לישנא, כלומר, אומרה בלשון אחרת בתמיה, וכי יש כח בכלי חרס לעמוד בפני שרשי אילן. וכ' הרדב"ז בפ"י לרמב"ם שם, שרבינו לא חילק בזה בין עציץ של עץ לשל חרס ע"כ. וכ"כ בבאורי הגר"א (סי' רצ"ד ס"ק ס"ד), שאע"פ שבירושלמי הזכירו כלי חרס, ס"ל לרמב"ם וכן למרן הש"ע שפסק בסי' רצ"ד סעיף כ"ו כדברי הרמב"ם שמכל שכן בעציץ של עץ. וכשיטת התוספות (גיטין דף ז': ומנחות סד:). וכן משמע בהדיא בירושלמי כדברי הרמב"ם והש"ע שבכל ענין חייב וכו', ע"ש.

ולפ"ז נראה שה"ה בכלי פלסטיק שא"צ נקיבה, וכאילו נטעו בקרקע. ואע"פ שהרא"ש בתשובה (כלל ב' סי' ד) כתב, שרבי יונה בא לפרש דברי ר' יוסי שדוקא בשל חרס אבל של עץ צריך נקיבה וכ"ש של מתכת. והר"ש שם ג"כ כ' שהתלמוד שלנו אינו סובר כהירושלמי בזה ששרשי אילנות מפעפעים, וכן האו"ז ס"ס שי"ג כתב דלא נפקא מינה מידי בד' הירושלמי דאנן אגמרא דידן סמכינן שכלי חרס צריך נקיבה גם לאילן. וכן פסק הטור, מ"מ אנן בדידן סמכינן מעיקר ההלכה על דעת הרמב"ם והשו"ע שקבלנו הוראותיהם.

ומעתה נראה שהנטיעה בשקיות הפלסטיק דינה כנטיעה בקרקע לחשוב ג' שנות ערלה מיום הנטיעה בשתילים. ואין לומר דדוקא לחומרא פסקו הרמב"ם ומרן הש"ע לחייב ערלה בעציץ שא"נ, ולא להקל למנות שנות ערלה מעת נטיעתו בעציץ שא"נ. זה אינו, שהרי סתמו לומר שחייב בערלה, אף שחומרא הבאה לידי קולא היא, שהרי פסק הרמב"ם רפ"י מע"ש שכל שחייב בערלה יש לו רבעי, ושם פ"ט ה"ד שכל נטע רבעי פטור מתרו"מ, ואם איתא דדוקא לחומרא אמרו כן, הרי יש לו קולא שפוטרו מתרו"מ. אלא ודאי שבין להקל בין להחמיר אמרו כן. וע"ע להחזו"א (ערלה סי' ב אות יג) שהעלה ג"כ ע"פ התוספתא ערלה שאפי' נטעו בעציץ של מתכת חייב בערלה ואפי' אינו נקוב ע"ש. וע"ע כרם ציון ו' (עמוד נ"ב) מ"ש בזה ע"ש.

אמנם אחרי שיש מחלוקת בדבר וכמו שכתבנו לעיל, ויש מהאחרונים דס"ל דפלסטיק חשיב ככלי אבן או ככלי עץ, וכמ"ש בתשובות חלקת יעקב ח"ב סי' קס"ג ובשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' ס"ז, ובעציץ של עץ משמע במל"מ בהל' ביכורים דמאן דמצריך נקיבה בעציץ של עץ - ה"ה לאילנות. ולכן לכתחילה ראוי לנקוב השקיות ניילון בקוטר 2 ס"מ שהוא פחות מכזית. וכמו שביאר בשו"ת מנח"י ח"ח.

והנה שנינו בפ"ק דערלה מ"ג, אילן שנעקר והסלע עמו (העפר המתעבה על עיקר ושורש האילן נקרא סלע - פי' הרמב"ם) אם יכול לחיות פטור, ואם לאו חייב. (כלומר, שאם יש באותו עפר כדי שיוכל לחיות בו אינו חייב בערלה, לפי שלא נחשב זה כנטיעה שניה אלא נחשב אותו כאילו לא נעקר, ע"כ פי' הרמב"ם) ובתשו' הרשב"א ח"ג סי' רכה כתב, על דבר זה שנתחבטתי כמה ימים, על זמן שיכול לחיות כמה הוא, ומסתברא לי שאפי' יכול לחיות קצת ימים פטור מערלה, אע"פ שאינו יכול לחיות שלש שנים כשני ימי ערלה, וראיה ממ"ש בפרק השואל (ק ע"ב) שטף נהר זיתיו ונכנס לתוך שדה חבירו, זה אומר זיתי גדלו וזה אומר ארצי גדלה יחלוקו. ואוקימנא בגמ' שם שנעקרו בגושיהן ובתוך שלש שנים, אבל לאחר שלש הכל לבעל הקרקע וכו', והטעם נ"ל שכיון שכבר היה נטוע ועברו עליו ג' שנים ממקום פטור הוא בא, ואע"פ שנעקר וניטע במקום אחר אכתי אהני ליה נטיעתו הראשונה וכל שיכול לחיות קצת פטור, וה"ט נמי מה ששנינו (פ"ק דערלה מ"ד) אילן שנעקר ונשתייר בו שרש פטור, וכמה יהא השרש, ארשב"ג כמחט של מיתון. ומשום שכיון שלא נעקר לגמרי, כל שעדיין מחובר כל שהוא במקום נטיעתו אפי' כחוט הסרבל, אותו מועט פטור ומעמידו על היתרו הראשון, אע"פ שאינו יכול לחיות ממנו כלל, וכך נ"ל בנ"ד שבחו"ל אם נעקרו גושיהן ויכולים קצת לחיות ממנו פטורים, אלא שבתוספתא דערלה שנינו דבר שמספק לי, דתניא כיצד יודע אם יוכל לחיות אם לא, חופר גומא ונוטעו בה, אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב, עכ"ד.

נמצא שאף שהיה מסתבר להרשב"א שכל שיכול לחיות קצת, מ"מ סיים להקל דוקא על חו"ל, שספק ערלה בחו"ל מותר, ושוב שדי נרגא מהתוספתא. וא"כ בא"י מיהא שספק ערלה בא"י לחומרא, יש להחמיר.

ו"ל מרן הש"ע (רצ"ד י"ט): אילן שעקרו רוח או ששטפו נהר והוליכו למקום אחר, ועמו מהעפר שסביב שרשיו, והוסיף עליו שם עפר ונשרש בקרקע, אומדים אותו אם היה יכול לחיות בעפר הראשון שבא עמו בלי תוספת עפר אחר, ה"ז כנטוע במקומו ופטור, ואם לאו חייב, ע"כ. וכתב הפתחי תשובה שם (ס"ק י"ג) שבשו"ת פרח מטה אהרן ח"ב סי' ע"ה העלה, דבעינן שיכול לחיות שלש שנים כשני ערלה. אכן בשו"ת שיבת ציון (סי' מ"ט) העלה דדוקא בא"י בעינן שיכול לחיות ג' שנים אבל בחו"ל די שיחיה קצת ימים, ומ"ש בש"ע שצריך לאמוד וכו' ומשמע שצריך אומד הדעת מבקיאים ומומחים לדבר, זהו דוקא בא"י שספקו אסור, משא"כ בחו"ל וכו'. ע"ש. וע"ע בברכי יוסף (סי' רצ"ד ס"ק י"א) ע"ש.

ואחרוני זמנינו האריכו ע"ד הרשב"א הנ"ל לדון בנטיעת אשכוליות בשתילים ולהעבירם אח"כ למטע בקרקע, והג"ר ראובן כץ בשו"ת דגל ראובן ח"ב (סי' כ"ז) האריך למעניתו והעלה להחמיר, ושכן הסכימו לו גדולי ההוראה, ע"ש. ולעומתו בשו"ת משפטי עוזיאל ח"א (חיו"ד סי' כ"ו והלאה) האריך לצדד להקל בדיעבד, ובמקום הפסד מרובה ע"ש. והגרצ"פ פראנק בכרם ציון השלם דנ"א ע"א העלה להחמיר בזה, כמסקנת תשו' הרשב"א הנ"ל, ע"ש. אולם החזון איש (ערלה סי' ב' אות י"א) האריך בזה, וכתב שאף שהרשב"א נסתפק בזה ע"פ התוספתא דבעינן שיחיה ג' שנים, מ"מ לדינא נראה להקל, דמלתא דמספק"ל להרשב"א פשיט"ל להרא"ש וכו'. ואין ספק מוציא מידי וודאי. ובפרט שגם דברי הרשב"א מטיין כן להלכה, ולכן נראה ששיעור שיכול לחיות, היינו שיעור קליטה, שמסתמא הוא י"ד יום. הילכך אם השרשים הישנים יוכלו לקיימו שיחיה עד שיקלוט כוחות חדשים, מקרי הכל נטיעה אחת, וכל שלא מת באמצע הזמן די בזה וא"צ שיוכל לחיות ג' שנים ע"ש.

גם הגרא"י קוק בשו"ת משפט כהן (בסי' ח' וט') העלה שנ"ל ברור לדינא שאף שלכתחילה ראוי לחוש לד' המחמירים בזה, מ"מ אין למחות כלל בידי הנוהגים היתר למנות משעת השתילה הראשונה, אם הבקיאים אומרים שיכול השתיל לחיות בשיעור הזמן שבין עקירת העציץ ממקומו עד לאחר שתילתו במקום החדש והשתרשותו שמה אחרי הקליטה של ב' שבתות. וכדאים הם הרא"ש והטור לסמוך עליהם שלא פקפקו כלל על הבקיאות שלנו, ולא חילקו בין עפר לסלע ולא הצריכו זמן שלש שנים, ודי לשער שאם היו השתילים תלושים עוד ב' שבתות - שזה שיעור קליטה - ויכולים לחיות, מתאחדת היניקה שקיבל בעבר עם היניקה שקיבל אח"כ מהקליטה החדשה ונחשב כאילו לא נעקר. ע"כ. ויש לצרף לזה סברת הפוסקים שאומרים שבזה"ז גם בא"י ספק ערלה לקולא, הן מטעם שבטלה קדושת הארץ, והן מטעם שרוב ישראל אינם בא"י, וכמש"כ באורך בשו"ת יביע אומר (ח"ו יו"ד סי' כ"ד) עש"ב. והו"ל כעין ס"ס לקולא, וכבר הארכתי שם דמהני ס"ס בזה, לכן בנ"ד יש מקום להקל.

ועדיין אנו צריכים למודעי בענין העברת השתילים ממקום נטיעתם בשקיות הפלסטיק להסיעם

ברכב למקום נטיעתם מחדש, שלכאורה ע"י כך נפסקת הנטיעה הראשונה, ואע"פ שכ' החזון איש (ערלה סי' ב' אות יג) אילן שנעקר והסלע עמו אפי' נתנו בעציץ שאינו נקוב קודם שנטעו מחדש, לא אמרין דבטלה חיותו ונטיעתו הראשונה וכשחוזר ונוטעו הו"ל נטיעה חדשה, וראיה לזה מגיטין (ז ע"ב) בעציץ המונח ע"ג יתדות דלא פשיט מדתנן אילן שנעקר והסלע עמו אם יכול לחיות פטור והרי היה באויר קודם שניטע, ואי אויר חשיב כאינו נקוב הרי נפסקה חיותו, אלא ודאי שגם בנתנו בעציץ שאינו נקוב לא נתבטלה נטיעה הראשונה וכו' ע"ש.

מ"מ יש לחלק שבעציץ שאינו נקוב השרשים מפעפעים אותו כדברי הירושלמי הנ"ל, אבל במשאית שהברזל שלמטה אשר בקרקעית המשאית מפסיק בין השתילים לקרקע, גרע טפי, דמסתברא שאין השרשים יכולים לנקוב בברזל עב שבתחתית המשאית, וכ"כ הגרש"ז אויערבך בכרם ציון השלם (דף ל"ט רע"ב) עש"ב, ולכן נראה שיש להזהר לכתחילה להעביר השתילים במשאית שפתוחה למטה ובקרקעיתה יש רשת שהנקבים שבה כשרש קטן (כשיעור 2 ס"מ בקוטר), וגם יזהרו שלא לטלטל את השקיות בתנועות חזקות לבל יתפורר גוש העפר אשר מסביב לשתילים שאז קיים חשש להפסקת צמיחת השתילים כמ"ש חזון איש (סי' ב' אות י' וי"ג) ע"ש. והנלע"ד כתבתי וצו"י י"מ ומי"נ יעב"א.

בכבוד רב עובדיה יוסף

**והנה בהתאם לתשובה זו של מרן הראש"ל שליט"א,
וע"פ הנחיותיו, הוציאה הרבנות הראשית לישראל הוראות למשתלות בזה"ל:**

הוראות למשתלות

בענין הכנת שתילי גפן ונשירים למטרת מניעת פירות ערלה (על-פי פסקי הלכה שפירסמו הרבנים הראשיים לישראל הרב שלמה גורן (שליט"א) והרב עובדיה יוסף שליט"א):

1. השתילים יוכנו בשקיות פלסטיות או פחים מנוקבים בתחתיותיהם או למטה בצד.

2. שיעור הנקב בשקיות הוא 2.5 x 2.5 ס"מ.

3. כאשר השתיל ניטע בגוש מוצק, מונין שנות הערלה מזמן זריעת הגרעין באותם הכלים. כל שתיל צריך להיות מסוגל להתקיים י"ד ימים בתוך גוש עפר שבו הוא ניטע מלכתחילה, שבין העקירה ממקומו במשתלה ועד לנטיעתו במקום החדש והסופי, אז תיחשב הנטיעה

רק כהמשך הנטיעה הראשונה שלא נפסקה, והשתיל כאילו לא נעקר.

4. את הכלים יש להעמיד במשך כל תקופת הגידול של השתילים ע"ג משטח בלתי חדיר, משטח פלסטיק או בטון.

5. יש לנקב את היריעה בכמה מקומות ולפזר עליה עפר, ועליהם להעמיד השתילים, ע"י כך ייחשב העפר שע"ג היריעה כמחובר לקרקע שתחת היריעה.

6. בשעת העברת השתילים למטע יש להזהר לא לזעזע את השקיות, שלא יתפורר העפר שבשקיות עם השתילים, כי אז קיים חשש להפסקת הצמיחה של השתילים. לשם כך יש לדאוג, כי העפר שבתוך השקיות יהיה מהודק ומוצק די הצורך וזאת אפשר להשיג ע"י הרטבת הגוש יום לפני העמסת הכלים.

7. באשר להובלת השתילים, אפשר להעביר את השתילים ע"ג משאית פתוחה מן הצדדים או שיהיו בתחתית פתחי אויר. דרך אחרת להעברה במשאית היא להעמיד את השתילים ע"ג משטח מוגבה או מיכל מנוקב, כי אז דינם כנוף שבאוויר.

הגם אמנם שבהוראות הנ"ל נכתב שצריך שיהיו נקבים בקוטר 2.5 ס"מ, אע"ג שמרן שליט"א בתשובתו הנ"ל, העלה להלכה שדי שהחור יהיה בקוטר 2 ס"מ, ולשאלתי על כך (יום ו' יא' טבת תשנ"ח) השיב מרן שליט"א, שזה [2 ס"מ] להלכה וזה [2.5 ס"מ] למעשה.

ולענין הובלת השתילים אמר לי מרן שליט"א, שאע"ג שראוי לנהוג כפי שפורסם בהוראות, מ"מ אין לעכב מתן הכשר על משתלה שעומדת בכל שאר התנאים ההלכתיים, עקב אי פתרון זמני בענין הובלת השתילים, שיש מקום גדול לסמוך על המקילים שס"ל שניתוק לזמן קצר אינו ניתוק.

וב"ה במשתלת "חות טל" העומדת תחת פיקוח המכון, שוקדים אנו על פתרון לבעיה זו, ע"י הובלת השתילים ברכב שבתחתיתו חורים מספר, ועליו מונח שכבת מצע מצמר סלעים, כשעל הצמר מפוזר מצע המשמש לגידול [ובכך עוברת היניקה מהחורים לכל העציצים המונחים על המצע].

שניאור ז. רווח

הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א
 אב בית הדין הרבני פתח תקוה

**חמורה מבכירה שמכרה הרב לגוי
 בשטר מכירת החמץ ללא ידיעת הבעלים**
 תשובה לתגובתו של הרה"ג יהודה נקי שליט"א בגליון מס' 14

בעהית"ש. אור ליום שישי כ"ה טבת התשנ"ח.

חקלאי שמכר חמץ אצל הרב, ומנהג הרבנות שם למכור גם הבהמות המבכירות לגוי עם מכירת חמץ, ובטופסי המכירה של הרבנות שם מפורש שגם האתונות המבכירות בכלל המכירה. והחקלאי הזה יש לו אתון שהוא קנה אותה במיוחד כדי לקיים מצוות פדיון פטר חמור, ועתה אמרו לו שהוא פטור מפדיון. וכבר כתבתי בזה בתנובות שדה גליון 13, והעלתי שכיון שהבעלים לא התכוונו למכור הבהמה הטמאה מעולם, וגם שבשטר שעליו, חותם המוכר לא מפורש שגם הבהמות הטמאות הן בכלל המכירה. ע"כ הוא חייב לפדות את הפטר חמור בברכה. וקיבלתי את גליון 14 של תנובות שדה ושם נדפסה תגובתו של הרה"ג יהודה נקי שליט"א מעה"ק ירושלים שבן נושא ונותן בכל האמור שם. בטוטו"ד כיד ה' הטובה עליו וזאת הלכה העלה, שכיון שיש צדדים גדולים לפטור, על כן יפדה בלא ברכה. והרב נר"ו ביקש שאשיב לדבריו, והריני כמצווה ועושה.

א. בריש דבריו כתב הרב הנז' נר"ו, לדמות נדוננו לדברי הרשב"א ז"ל בתשובה (ח"א סי' תרכ"ט) בדין ע"ה שבעת הגירושין לא רצה לפרוע לה סכי הכתובה, בטענה שהוא לא הבין מה שקראו בכתובה בעת הנישואין. והעלה דאין שומעין לו, ודלא כרבינו מאיר ז"ל. והביאו הב"י באהע"ז (סימן ס"ו) וכ"פ הרמ"א ז"ל שם סעי' י"ג בהגה. וכ"פ בש"ע (סימן ס"ח סי"ג). וכתב הרב נר"ו דלפי דברי הרשב"א הללו, אין האיש הזה יכול לומר שלא נתכוון על הבהמות הטמאות אלא רק על הטהורות כיוון שלשון השטר "כל הבהמות", כולל הכל. ועוד שהכנה"ג שם כ' בשם מהר"ם די בוטון ז"ל שגם להרמ"א הנז' אין שומעין לו אלא בתנאי הכתובה, אבל בעיקר סכום הכתובה הוא מודה שאין שומעין לו דמסתמא ידע. עכ"ד.

ובמחילת כת"ר, אין הנידון דומה לראיה, דשם כתבו סכום ברור ומוחלט, וכך התנאים מפורשים היטב בלא חיסרון, רק שהוא טוען שלא הבין את מה שקרא החזן, ותלה הדבר בחוסר ידיעתו שהוא ע"ה, ובזה פסקו רבותינו ז"ל דלאו כל כמיניה למימר לא ידעתי ולא הבנתי וכו'. אבל בנ"ד שהוא בא למכור את חמצו, וחתם על שטר של מכירת חמץ, ולא אמר לו אדם מעולם שבחתימתו על שטר זה הוא מוכר גם בהמותיו המבכירות, וק"ו שלא אמרו לו שמוכר את הבהמות הטמאות. ובשלמא בכתובה שכל א' יודע שהוא מתחייב בדברים מסויימים לאשתו, על המחיה ועל הכלכלה, ושאר ענינים השייכים לחיי המשפחה, ובודאי התעניין לדעת על מה מחייבים אותו, וקיבל עליו או שהסכים בכל שהוא. וע"כ אמרו דאינו יכול לפטור עצמו עתה בטענה שלא ידע ולא הבין. אבל

בדבר שלא אסיק אדעתיה כלל, לא שייכי כל הסברות שאמרו שם, ורשאי לומר שלא התכוין לזה מעולם. וכבר כתבתי שם שמה שכתוב בשטר "כל הבהמות" אין בלשון זה להכריח שהתכוונו גם על הבהמות הטמאות, די"ל דהכוונה היא לכלול כל סוגי הבהמות דקה וגסה, וכן שיש לו כמה בהמות ממין א' וכל זה כללו בלשון "כל הבהמות". ובפרט דבכל המקומות לא מוכרים בהמות טמאות כלל ועיקר, וגם הבהמות הטהורות, אין מוכרים אותם עם החמץ. ומאין יעלה איש זה בדעתו מכירת הבהמה הטמאה. ובפרט שע"פ הדין אסור לשתף הגוי בבהמה הטמאה כדי לפוטרה מבכורה. כיון שאפשר בפדיה או בעריפה, וכמ"ש בתשובה הנ"ל. אשר על כן גם אם היה רואה באותו שטר שמוכרים כל בהמותיו, לא היה מסיק אדעתיה דמתכוונים גם לטמאות.

וע"כ אין זה דומה לנידון הרשב"א כלל. ובאמת כבר הבאתי שם תשובת הרשב"א הנ"ל, ודברי שאר הפוסקים כיע"ש, אך לא על זה הבאתים. אלא כתבתי שאם היו מפרטים בשטר ההרשאה שהוא נותן רשות לרב למכור לגוי גם את החמורות, בזה יש מקום לומר שלא נאמינו במה שאמר לאחר מיכן, שלא התכוין למכור האתון, דומיא לזה שטוען שלא הבין מה שכתבו בכתובה. אבל במציאות לא כתוב בשטר ההרשאה בהמה טמאה והוא נאמן לומר שלא התכוון על זה מעולם. ופשוט. וע"ש עוד בזה.

וגם מה שכתב כב' מהכנה"ג בשם רבינו בצלאל שאם הוא חותם בעצמו, גם רבינו מאיר מודה בה, ושכן כתב מרן הראש"ל נר"ו ביבי"א ח"ג (אבהע"ז סי' י"ג) מסברא דידיה, ואסמכה ע"ד הפוסקים. ובזה כ' שגם האיש הזה שחתם בעצמו על ההרשאה, וגם שיודע לקרא וכו', שוב אינו יכול לחזור בו ממה שכתוב שם. הנה גם בזה היה מקום לדון בזה, רק אם היה השטר שעליו חתם מבואר ומפורש בו שמוכר גם הבהמות הטמאות לגוי, משא"כ בנ"ד. וכנ"ל. והגם שיודע לקרא מ"מ הרי הבהמות הטמאות לא פורשו שם. והואיל וגם לא נהגו למוכרם בשום מקום, אז אין מקום לומר שהיה לו לחשוב דמה שכתבו שם "כל הבהמות", דקאי גם על הטמאות, דזה דבר שאינו עולה בדעת, ובפרט שגם אסור לשתפם עם הגוי וכנ"ל.

ב. עוד ראיתי באות ב' שם שכתב להוכיח שהמכירה לא חלה, מההיא דהרשב"א ז"ל (ס"י אלף קנ"ו) בבעל שרצה להוכיח שהשדה שלו, ממה שכתבו בכתובה, והאשה טענה שלא ידעה מה שכתבו, וקיבל טענתה משום שאין הכלה שמה לבה לזה, וה"נ נאמן לומר שלא מכר אתונו. ושוב דחה לזה דבסכום הכתובה גם הכלה שמה לב, אבל לגבול השדה הוא דלא שמה לבה. וכמ"ש הכנה"ג בשם מהר"י הלוי (סי' נ"ז). והוסיף והביא לדברי מרן הראש"ל נר"ו ביבי"א שהעלה דיש בזה ג' חלוקות, ובנ"ד ודאי דאינו נאמן, ובפרט שלא העדים חתמו בשטר זה, אלא איהו גופיה חתים עליה, ואפשר דבכה"ג גם בכלה לא היה מקבל הרשב"א את טענתה. עכ"ד. ומיהו גם נ"ד לא דמי לסכום הכתובה אלא למיצרי השדה, ועדיפא מינה דשם כתבו הדברים בבירור רק דטוענת שלא

שמה לבה, ובזה הוא שחילק הרשב"א ז"ל בין איש לאישה, אבל בנ"ד שלא נזכרה בשטר מכירת הטמאות כלל. אפילו איש יכול לטעון שלא התכוין למוכרם, וק"ו שאסור למוכרם וכנ"ל.

ג. עוד ראיתי לו שם באות ג' שדן לבטל השליחות של המכירה משום שאסור למכור בהמה טמאה לגוי, ואין שליח לד"ע. והזכיר התוס' דב"מ (י' ע"ב) ד"ה באמר לישראל דכתבו ב' תירוצים ולתירוץ הא' המעשה קיים רק שאין המשלח חייב, והכי ס"ל לרב פרץ והמאירי שם, ובנתיבות המשפט (ח"מ סי' קפ"ב בביאורים סק"א) כ' שכן דעת ר"ה"פ] שהמעשה קיים. עוד הזכיר לתשובת הנוב"י (קמא אבהע"ז סי' ע"ה) ועוד. [וכבר הזכירו הפ"ת שם סק"ב]. ועיין בשדי חמד מערכת האלף אות קצ"ט (כרך א' עמ' 57) שהאריך בזה כיד ה' הטובה עליו. וכב' נדחק שם לומר שבנ"ד שהרבנות דשם הוחזקו למכור גם הבהמות הטמאות לגוי אין מתבטל מעשה השליחות, וזאת ע"פ דברי הרמ"א ז"ל בחו"מ ס"ס שפ"ח בדין מוסר שאמר לישראל המוחזק לכך למסור חבירו שהוא חייב. וכמבואר בדברי כב' נר"ו. ועי' בזה בשדי חמד (מערכת הא' אות קצ"ו) [כרך א עמ' 56].

ולפי המבואר א"צ בכל זה דבעל הבהמה לא הרשה את הרב למכור את אתונו, ולא עלה דבר זה בדעתו מעולם, שכל מה שקנה האתון הזה הוא כדי לזכות לקיים מצות פדיון פטר חמור, ועתה ילך ישתף הגוי בבהמתו ויפסיד המצוה, וחתמתו וכן הקנין היו רק על החמץ וכן על המבכירות הטהורות אם יש לו כאלה, ותו לא מידי, וע"כ אין מקום לדון בשליח לדבר עבירה שהרי לא מינהו שליח לכך.

ולעצם הענין דשלד"ע הנה גם אם היינו דנים על אופן שמינהו שליח למכור בהמתו הטמאה שהוא דבר אסור, מ"מ בזה לא בטל המעשה, כיון שאיסור זה הוא רק מדרבנן, כדי שלא להפקיע הקדושה, ונחלקו הפוסקים אי אמרינן באיסור דרבנן אין שליח לדבר עבירה, דמהרימ"ט ז"ל ח"א (סימן קט"ז) נסתפק בזה, וכן הוא בס' מוצל מאש (סימן ל"ה) ועיין במערכות של דברי אמת (עמוד י"ג) מ"ש בזה, והרב שדי חמד (כרך א' עמוד 55) מערכת האלף אות קצ"ג, האריך בזה מאד והזכירו שהמל"מ הל' רוצח (פ"ב ה"ב) ועוד. ס"ל דגם באיסור דרבנן אין שליח לדבר עבירה, יע"ש באורך. וא"כ הו"ל ס"ס ספק אם הלכה כמ"ד דרבנן לא נאמר דין זה, ואפילו למ"ד דגם דרבנן אין שליח לד"ע, אפשר דהעיקר כמ"ד דהמעשה גופו לא בטל כלל, אפי' באיסור דאורייתא, ועוד דאפשר דבאיסור דרבנן כו"ע יודו שהמעשה לא בטל, גם לפוסקים דס"ל דשייך בזה אין שליח לדבר עבירה. (ועיין עוד במשפט שלום על ח"מ קפ"ב ע"ד ההגה שבראש הסימן, ד"ה ובדין אשלד"ע). ועוד יש לצרף דעת השואל ומשיב ח"ג (סימן קל"ז) בדבר שיש בו מצוה ועבירה, לא אמרינן אין שליח לד"ע, הוב"ד בשד"ח מער' האלף אות ר"א (כרך א' עמוד 57), ע"ש שמתחילה הביא דברי הרב ידות נדרים ביד שאול (סי' ר"ס סק"א) שצדד בזה, ואח"כ הזכיר ד' השו"מ הנו' דפשיטא ליה שאין אומרים בזה אין שלד"ע, וע"ש עוד מזה. ובנ"ד הרי עושים דבר מצוה ודאי להציל את הרבים מאיסור חמץ, וכן עושים מצוה במכירת הבהמות הטהורות כדי להציל רבים

ממכשול של בכור. וגם במכירת הטמאות כונתם היא לטובה, ובע"כ צ"ל שהקדמונים שתיקנו דבר זה באותו מקום לא נעלם מעיניהם ש"ע מפורש שאסור למכור את הטמאה לגוי, אלא שראו שיש רבים שלא פודים הפטר חמור ואין להם ידיעה ולא ענין בזה כלל. ובשביל לזכותם תיקנו לעשות כן, דהטעם לאיסור זה מפורש בדברי הרא"ש ריש בכורות וכן בש"ע יו"ד הנ"ל, שאסור להשתתף עם הגוי כדי להפקיע קדושתו כיון שאפשר בפדיה או בעריפה, ואלו שאין עושים לא זה ולא זה ועוברים עבירה כל רגע כשמשמשים בפטר חמור שלא כדין. עשו בשבילם את התיקון הזה להצילם מן החטא. אלא דבאמת היה ראוי לשאול לכל מוכר אם הוא מעונין למכור את הבהמה הטמאה ג"כ, ולכל הפחות לשאול את שומרי המצות, דרבים מהם מעונינים לקיים המצוה הזו בכל עוז, וכמו זה שלא קנה את האתון אלא בשביל המצוה היקרה הזו, ויש מקום חשוב לומר שאכן כך נהגו מתקני תקנה זו בעיר ההיא. אלא שעם השנים נשתכח הדבר ונשארה התקנה מודפסת בטפסי המכירה, ולא שמו לב לחלק בין איש לאיש, וראו לתקן הדבר כהלכה. אך עכ"פ ודאי שעושים מצוה במכירת החמץ וגם במכירת הבהמות הטהורות. וגם בטמאות דעתם רק על המצוה וכמבואר, ובכה"ג אפשר שגם המפקקים יודו להגאון שו"מ ע"ה, דאין אומרים בזה אשלד"ע.

וע"כ אם משום שליח לד"ע היה מקום גדול לקיים מכירה זו מכל הני טעמי, אלא דא"צ אנו לזה כלל, דהמוכר לא התכוין לזה ולא מכרה מעולם וגם השטר הרשאה שעליו חתם, לא נאמר בו דבר זה, וע"כ יכול לפדות הפטר חמור כדת וכדין.

ד. ומ"ש כת"ר נר"ו דאין עבירה במכירה כלל שהתוס' בבכורות (ג' ע"ב ד"ה דקא) כתבו בשם ר"ת דאסור למכור און העובר דיש בזה הפקעת הקדושה בגוף העובר, וכתבו שעל זה נענש רב מרי בר רחל (בגמ' שם שמת מקנהו כיע"ש), אבל להקנות מגוף האם שריא. ולמד מזה דהוא מותר גמור. ובמחילת כת"ר, כונת התוס' לומר רק שאינו נענש על מכירת חלק מהאם, שהרי התוס' שם, הקשו ממעשר בהמה שאמרו בגמ' שם (נ"ג ע"א) דלא נוהג בזה"ז דלא ליתי תקלה, והתוס' נשאו ונתנו בדבר וכתבו שעל זה נענש רב מרי בר רחל (בגמ' שם שמת מקנהו כיע"ש), אבל להקנות מגוף האם שריא, ולמד מזה דהוא מותר גמור. ובמחילת כת"ר, כונת התוס' לומר רק שאינו נענש על מכירת חלק מהאם, שהרי התוס' שם, הקשו ממעשר בהמה שאמרו בגמ' שם (נ"ג ע"א) דלא נוהג בזה"ז דלא ליתי תקלה, והתוס' נשאו ונתנו בדבר וכתבו בזה"ל, י"ל התם כיון דאיכא חשש תקלה ויש להם לתקן בלא הפקעה מהכהן, שיעשה כרב יהודה (דמתיר להטיל בו מום קודם שיצא לאויר העולם כמ"ש בגמ' שם ע"ב), לא רצו לתקן שיעשה לעולם כך ע"י הפקעה. עו"כ התוס', א"נ בימי רב מרי היו בקיאים להטיל מום בבכור קודם שיצא לעולם, ע"כ אסור לעשות ע"י הפקעה, אבל אנו שאין בקיאים בכך, מוטב להקנות לעובד כוכבים משיבא ליד תקלה כדמשמע (בגמ' דדף נ"ג ע"א) דאי לאו משום דאפשר כרב יהודה, היה לנו לתקן להקנות לעכו"ם, ואנן דלא בקיאינן הוי כלא אפשר וכו', ע"ש. והנה מפורש דגם לפי' הא' דר"ת לא רצו להתיר למכר און האם אלא כשלא אפשר בדרך אחרת, אבל כשיש אפשרות אחרת אסור להפקיע קדושתו אפילו במכירת אבר מאברי

האם. ובפירוש השני נראה דלא מחלקים בין העובר לאמו, אלא החילוק הוא בין זמנו דרב מרי שהיו בקיאים להטיל מום קודם שיצא לעולם וע"כ נענש על שמכר והפקיעו מקדושתו, אבל בזה"ז שאין אנו בקיאים בזה הוי כלא אפשר ומותר למכור. ועכ"פ לפי שני הפירושים שבתוס' יוצא דאין למכור גם חלק מהאם אלא היכא דלא אפשר בדרך אחרת. ובבהמה טמאה הרי אפשר בפדיה או בעריפה, וע"כ גם לר"ת אסור להפקיע קדושתו ע"י מכירה לגוי ואפי' ע"י מכירת חלק מהאם.

וברור שזו כונת הרא"ש ז"ל בפסקיו (פ"א סימן ב') שאחר שהביא כל דברי התוס' הנז', וכן הביא פירש"י ז"ל שם, ואח"כ כתב והמחזור שבכולן שיקבל מהעכו"ם פרוטה, ויקנה לו המקום שהבהמה עומדת שם ויקנה לו און הבהמה, וטוב הוא לעשות כן שלא יבא לידי תקלה בבכור, אבל חמור אין להקנותה לעכו"ם ולהפקיע הבכורה, כיון דאית ליה תקנה בפדייה או בעריפה, עכ"ל.

ודבריו ברורים דלכל הפירושים אין למכור גם האם אלא כשאין אפשרות אחרת למנוע שלא יכשלו בבכור, אבל בחמור שיש לו תקנה בפדיה או עריפה אין להתיר למכור אפי' אבר מאמו. ולא כמ"ש כב' דהרא"ש ז"ל כתב כן רק מהיות טוב אל תהיה רע, ולא שאין אפשרות באופן המותר. עכ"ד. ובמחילת כת"ר לא דק, דבדברי הרא"ש ז"ל ברורים ומוסכמים גם מדברי התוס' בשם ר"ת ז"ל, דבכל מקום שיש אפשרות אחרת, אין להפקיע קדושת הבכור אפילו ע"י מכירת חלק מאמו, וכנ"ל. וגם רבינו הטור ומרן ז"ל בש"ע נקטו לשון ברורה, שאסור להשתתף עם הגוי כדי להפקיע קדושתו של פטר חמור, שאפשר בפדיה ועריפה. ולשון איסור ודאי שאין משמעותו רק מהיות טוב. ועיין בביאור הגר"א ז"ל שם (אות ל"ד), שהמדקדק בלשונו הטהור יראה שהוא כמו"ש בעוניי.

ה. עוד כ' שם (אות ד') לדמות נ"ד לההיא דקידושין (מ"ט ע"ב) ההוא דזבן נכסיה כדי לעלות לא"י, דאם אמר כן בשעת המכירה ובסוף נאנס, בטל המכר, וכ"פ בח"מ (סי' ר"ז ס"ג) והתוס' בקידושין שם כ' בשם ר"י, דבדבר זה שיש אומדן גדול שלא מכר אלא ע"מ לעלות לא"י, אפי' לא כפל התנאי רק פירש בשעת המכירה שהוא מוכר כדי לעלות לא"י, וכיוצ"ב מהני, והו"ל כתנאי גמור. ע"ש. וכתב דה"נ פשיטא שלא התכוין למכור אלא להפקיע מבכור, ולא שיחטא באיסור מכירה, או שלכה"פ עדיף לפדות מלמוכרה לעכו"ם, דזה ודאי לא ניחא ליה, ויישב לזה ע"פ מ"ש הרמ"א ז"ל בהגה שם דלא מהני גילוי דעתו אלא בקרקעות ולא במטלטלים. עכ"ד. ואולם אי משום הא לא איריא דהטעם דלא מהני גילוי דעתא במטלטלין כ' האחרונים משום שהוא ספק, ומניחים אותם בידי הלוקח שהוא החזיק בהם. וכ"כ הפ"ת שם (סק"ה) בשם פרי תבואה (סי' ל"א), ושכן מבואר בהג"א (פ' אלמנה ניזונת) שכתב ודוקא בקרקע אבל במטלטלין ספק הוא, ואין מוציאין מיד הלוקח, וכן מפורש במרדכי, ושכן משמע מדברי הטור שהביא הסמ"ע סק"ט, (ר"ל דמשמע מיניה שבמטלטלין הוא רק ספק שכתב שאין דרך למכור קרקע שהוא מתפרנס ממנה, אבל מטלטלין פעמים שאדם מוכרן.) וע"ש שהאריך בזה.

והנה בנ"ד אע"ג דמיירי במטלטלין מ"מ הקונה שהוא הגוי, לא החזיק בהם, שהרי הם עדיין ברשותו של המוכר, והר"ז דומה למ"ש בפ"ת שם, שהטור פסק בעובדא שהמוכר היה עדיין מוחזק בעורות שמכר דאין מוציאין ממנו בספיקא וכשהמוכר מוחזק ידו עדיפא, אפי' מהיכא דהלוקח מוחזק, ע"ש. ובת' חת"ס חת"מ (סי' ק"ב) כתב בא' שמכר כלי כסף שלו כדי לקנות יורה לבשל בה י"ש, וטרם ימשוך הלוקח את החפצים, מת אחיו של המוכר והוריש לו יורה כהנ"ל, ורוצה לחזור ממכירת הכסף הנז', וע"ש שכתב דיכול לחזור מכמה טעמים, והוסיף, ועוד דהמחבר לא כתב חילוק בין קרקע למטלטלין, רק הרמ"א הגיה, והמוחזק יכול לומר קי"ל כהמחבר, ולא נוכל להוציא ממנו, וע"ש בפ"ת שהניח דבריו בצ"ע. ומ"מ יש עוד טעם להקל במטלטלין כשהמוכר מוחזק עדיין. ואע"ג די"ל שגם מרן מסכים לזה מ"מ החת"ס לא הבין כן, ועוד דגם הרמ"א לא אמרה אלא כשהלוקח מוחזק וכנ"ל. ובנידונו הלוקח לא החזיק דבר.

אך מעיקרא נלע"ד דהדמיון שמדמה כב' נידונו למוכר נכסיו אדעתא דלמיסק לא"י, אינו דומה דשם האומדן הוא מעצם הענין שאמדינן דעתו שלא מכר אלא בשביל כו"כ, וכשנתבטלה הסיבה, יש מקום לבטל גם הפעולה היוצאת ממנה, אבל בנ"ד רוצה כב' לבטל המכר מפני דבר צדדי שאינו מעצם הענין של המכירה, ואין לנו הכרח לדמותם כלל. ואעיקרא כבר מילתי אמורה דא"צ לכל זה, דמעולם לא היתה בזה מכירה וכנ"ל. ואם כבר הביא הסוגיא הנז' יש ללמוד ממנה ענין אחר, דאחר שראינו שם דבדבר שהוא ברור שמכר רק בשביל סיבה מסוימת, אמרינן שאם נתבטלה הסיבה יכול לחזור בו, ק"ו כאן שכל מה שמוכרים הבהמות לגוי הוא להציל ממכשול, וכשהתברר בכירור גמור שזה לא שייך בו המכשול, ולא מעונין במכירה משום שרוצה לקיים המצוה של הפדיון, א"כ ודאי שהוא נאמן לומר שלא מכר בהמתו, ולא עלה הדבר על דעתו כלל ועיקר, דאם יש כוח באומדן לבטל המכירה, ק"ו שהאומדן יכול לברר שלא היתה בזה מכירה. ובפרט שבשטר שהוא חתם ושעליו חותמים כל המוכרים להרשות את הרב שימכור עבורם לא הזכירו את הטמאות וכנ"ל.

ו. עו"כ באות ה' שם עפ"י התוס' דכתובות (ד"ז ע"ב, ד"ה זבין) והן הם דברי התוס' בקידושין מ"ט ע"ב שהז' לעיל בקיצור, ופשוט דאין שייך כאן אומדן כמו הכותב נכסיו לאחר ואח"כ בא בנו וכיוצ"ב. ומה שכתב בסו"ד דאולי באומדן גדול שיש לחלק בין מטלטלין למקרקעי, כמו בדין דגילוי דעת, הנה בב"ב (קל"ב) אמרו דאם בא בנו כל מה שכתב לאחרים בטל, ולא חילקו בין מקרקעי למטלטלי, וכן הסברא נוטה דאם יש אומדן גדול כל כך שאפי' גילוי דעתו לא צריך, ודאי דחוזר בו מהכל. וגם שכבר כתבתי דבכה"ג דנ"ד שהמוכר עדיין מוחזק במטלטלין אין לחלק בינם לקרקע וכנ"ל.

ז. עוד ראיתי לו באות ו' שם שתמה עלי למה סמכתי בכל כוחי, לומר שלשון, "כל הבהמות" לא כולל גם הטמאות, וכי אם ימכור לחברו כל בהמותיו בשטר אין הלשון כולל גם סוסים וחמורים. וכבר ביארתי לעיל, דאע"ג דאפ"ל לשון השטר לכאן ולכאן, כיון שלא רגילים למכור הטמאות, וגם

אסור למכרם לגוי, והוא צוות ככרוכיא שלא התכוין למכור את אתונו כי חפץ בכל ליבו לקיים המצוה של פדיון פטר חמור, אז בודאי שהוא נאמן לומר שחתם על מכירת הטהורות ואותם לבד מכר ותו לא. ועכ"פ נאמן לומר שלא ידע שמדובר על הטמאות כלל, ומעולם לא התכוין למכור את אתונו.

ומה שפלפל לומר שגם ענין מוקצה שייך באתונות, ומאי נפ"מ שאינו מצוי, וגם שאפשר לפרש שהמוקצה נתכוין על הטהורות, ואיסור הנאה נתכוין לטמאות. הנה כ"ז דחיק ואתי מרחיק, ולמה לנו לידחק כל כך כדי לסתור דבריו של המוכר, שהם דברים ישרים והגונים וגם הגיוניים ומתקבלים על הדעת.

ומה שהעיר שבודאי ראו שיש שאינם פודים החמורים וע"כ תיקנו שימכרו אותם לגוי, זה אמת וכבר כתבתי כן בתשובתי הנ"ל, אלא דנראה שהקדמונים שתיקנו זה היו מבחינים בין איש לאיש, דא' שהוא שומר מצות ודאי כונתו לפדות החמור, ולא למכור של כל א' גם לאיש כזה שקנה האתון רק לשם המצוה, ולמה להפסידו, ועכ"פ הלשון מוקצה בודאי דקאי בעיקר על הטהורות וכן ענין החליכה, וא"כ גם אם יש מקום לדחוק שהולך גם על הטמאות, מ"מ ודאי שהוא יכול לפרש שהתכוין על הטהורות בלבד, והוא נאמן. עו"כ שם שבזמנינו לא מצוי כלל שיהודים יגדלו אתונות, פרט למי שקונה בשביל מצות פטר חמור, כמו האיש הזה. ושם הרחבתי בכל זה כראוי.

עוד חזר להביא השלש חלוקות שקבע מרן הראש"ל נר"ו, וכבר כתבתי לעיל שאין זה שייך לנ"ד. דכל שלא נכתב הדבר בשטר במפורש, אע"פ שאפשר לדחוק אותם במשמעות הלשון שבשטר, ודאי דמצי למימר שלא התכוין לזה. ובפרט שלא נוהגים כן בשום מקום והוא גם אסור ואיסורו מפורש בש"ע.

ח. עו"כ כב' הרב נר"ו דמצא תנא דמסייע לי בסברא שכתבתי, דכשאינן נפ"מ של רווח והפסד למוכר, נאמן הוא לומר שהתכוין לא למכור, בפרט שכל הענין נעשה להתרחק מן העבירה, והוא אומר ברי לי שלא מכרתי ואני מחוייב לקיים מצות פדיון פטר חמור, למה לא נאמינו. וחיזק לזה מדברי הגהות אלפאסי שפסקם הרמ"א ז"ל בסימן ר"ז ס"ב. וכתב שגם לדעתו נראית סברא זאת לחייב עשיית הפדיון, וע"כ הגם שבודאי יש לעשות פדיון, מ"מ נלע"ד שכיון שיש צדדים גדולים לפטור וכנ"ל, ע"כ יפדה אך לא יברך, עכ"ל. ובמחילת כת"ר אחר שהביא חיזוק לסברא זו מהראשונים, וגם היא נראית בעיניו שהוא סברא נכונה מה בכך שאני הבאתיה רק לסניף, האם משום זה נפגמה הסברא או נחסרה, ולכל היותר נפגם הסדר שלי שעשיתיה רק כסניף, והוא יתקן הסדר ויעשה סברא זו לעיקר ויפסוק בהתאם. והראיה שהביא מהרמ"א, כוונתו למ"ש שם בסעיף ד' וז"ל וי"א דבמתנה דברים שבלב הויין דברים. עכ"ל. וכ' הסמ"ע (אות י') הטעם דדוקא במכר דקיבל מעות מסתמא גמר ומקנה אם לא דפירש, משא"כ במתנה שהוא בחנם אומדן דעת כל דהו

מבטל המעשה וכו' עכ"ל. ומיהו לענ"ד אין מזה ראייה לסברא שכתבתי, דכאן שנותן לו מתנה בודאי דצריך לבדוק היטב במה שטוען עתה, אם לא חוזר בו ומתחרט ממתנה שכבר נתן. אבל בנ"ד שהוא לא נתן לא מאומה, וגם המכירה לא נעשתה אלא כדי להציל ממכשול, ואין לו מזה הפסד ולא רווח אם ימכור גם האתון או לא ימכור, ונשאר רק מה שבינו ובין קונו נר' דבזה כו"ע יודו דהוא נאמן. ומההיא שהביא כב' אין ראייה לזה. ועכ"פ כב' מאשר שהיא סברא נכונה, ומה שהבאתיה כתוספת, הוא משום שגם בלי זה אין כאן קנין כלל, לפי כל מה שביארתי שם באר היטב, וכפי מה ששניתני כאן ג"כ.

וע"כ לא מצאתי מקום לשנות ממ"ש שם דיש לו לפדות את החמור בברכה, כדת וכהלכה. זה הנראה לעניות דעתי קלה כמו שהיא, וה' הטוב ומלא רחמים, לא ימנע טוב להולכים בתמים, הוא ינחנו בדרך אמת לעולמים, ויחיש גאולתנו בקרב הימים, גאולה בנחת בישועה וברחמים, חיים כולנו וגם שלמים. בהגלות אור שבעת הימים, בב"א.

ע"ה שלמה משה עמאר

מצה"ק ב"ב ת"ו.

הרב שניאור ז. רוח שליט"א
הרב המקומי בית עוזיאל ויר"ר המכון

המעשר כמה מינים ביחד, ומיעט בתרומות של מין אחד, האם יכול להשאל אצל חכם על מין זה בלבד

יום ב' כסליו תשנ"ח נר שיש דחנוכה

לכבוד
הרב סעדיה קרסנטי
מעיה"ת נתיבות ת"ו
שלום רב!

אודות שאלתך באחד שהפריש תרו"מ מכמה מינים בבת אחת, ולאח"כ נמצא שבאחד מהמינים נטל פחות מהשיעור הנצרך דהיינו פחות מאחד ממאה ומעט יותר לתרומות, ושוב רוצה הוא להשאל על מעשרותיו על אותו מין בלבד, האם יכול הוא? או דילמא אם ישאל על המעשרות נמצא שכל מעשרותיו על כל המינים בטלים למפרע, ובנידו"ד הנ"ל אכל משאר המינים כבר, ואם ישאל על מעשרותיו נמצא ח"ו כאוכל טבלים. ונפשו בשאלתו כיצד לנהוג הלכה למעשה?

הנה בטרם אענה לגוף השאלה נשנה דין זה של שאלה בתרומות ומעשרות.

א. שנינו בגמ' מס' נדרים (דף נ"ט ע"א) וז"ל... והרי תרומה דאי בעי מיתשיל עליה ובטלי ברוב וכו', אמרי' בתרומה ביד כהן עסקינן דלא מצי מיתשיל עליה. עכ"ד הגמ'. ומבאר שם רש"י (בד"ה הרי תרומה) וז"ל: שאם היה בדעתו להפריש תרומה ומעשר על פירותיו מפירות קופה זו וטעה ונתן מקופה אחרת, יכול להשאל עליה לפני חכם ולומר לו, לא היה בדעתו ליתן מקופה זו אלא מזו ולא היא תרומה, ואפילו הכי בטלא ברובא דתנן וכו', עכ"ל רש"י ז"ל. ובהמשך בד"ה ומשני הא כתב וז"ל: דמאחר שזכה בה כהן לא מצי מיתשיל עליה איניש ולא דמי לקונמות. עכ"ל.

הרי למדנו מסוגיא זו, שהמפריש תרו"מ וטעה בהפרשה משום מה, יכול להשאל עליה אצל חכם וכדין נדרים.

והר"ן שם (בד"ה והרי) כתב שישאל ע"י פתח או חרטה כשאר נדרים. והנה סוגיא זו נשנתה גם במס' עירובין (דף ל' ע"ב) וכתב שם רש"י בד"ה מיתשיל עליה וז"ל: ויפתח בחרטה לא נתכוונתי לכך והקדש טעות אינו הקדש. עכ"ל.

והנה מה שכתבה הגמ' בנדרים שם שאחר שישאל עליה בטילה היא ברוב, ע"ש בגירסת הגר"א באות א', שמוחק תיבת "ברוב" שכן תרומה בטלה בק' ע"ש. וכמסקנת סוגיות אלו פסק הרמב"ם

בהלכות תרומות (פ"ד הי"ז) וז"ל: וכן המפריש תרומה ומעשרות וניחם עליהן ה"ז נשאל לחכם ומתיר לו, כדרך שמתירין לו שאר נדרים, ותחזור אליו כמו שהיתה, עד שיפריש פעם שניה אותה שהפריש תחילה או פירות אחרות. עכ"ל הרמב"ם ז"ל. וכ"פ להלכה מרן בשולחן ערוך (יו"ד סי' של"א סעי' מ"ח) עי"ש.

ב. והנה לשונו של הרמב"ם כפי שציטטנו לעיל "תרומה ומעשרות" וכן גרס בדבריו מרן בכסף משנה ובבב"י סי' שכ"ג בבדק הבית. וכן הוא גירסת הרדב"ז על הר"מ שם. וכ"כ מרן בשו"ע שם. ואמנם יש גירסאות ברמב"ם שכתוב "תרומה או מעשרות". ואמנם כפי הנראה אין בכך כל נפקא מינא שהעיקר להלכה שיכול להשאל גם על תרומה וגם על מעשר, שכך נראה להדיא לשונו של רבינו הרמב"ם ז"ל שהזכיר מעשרות ולא הגביל דוקא תרומה, וזה אע"ג ששינונו בסוגיות הנ"ל בגמ' שהזכירו דוקא לשון תרומה מ"מ ס"ל לרבינו הרמב"ם שאין נפק"מ בהכי ואף אם טעה במעשרות יכול להשאל עליהן. וכן הזכיר רש"י ז"ל עמ"ס נדרים שם "תרומה ומעשר". וכ"כ להדיא בתוס' פסחים (מ"ו ע"ב - בד"ה הואיל אי בעי) שגם במעשר שני או בעי מיתשיל עליה. וכן כתב הרב המאירי ז"ל עמ"ס נדרים (דף ע"ח ע"א בד"ה ומה שיצא לנו) וז"ל: וכן בכל דבר הקדוש במוצא שפתיו של זה הנשאל כגון תרומות ומעשרות כל זמן שהן עדיין בידו ר"ל שלא ניתנו לכהן או ללוי או לגזבר וכו' עכ"ד, הרי לך שכל הני רבוותא ס"ל שמהני שאלה הן בתרומות והן במעשרות.

אלא שהמאירי עמ"ס שבת (דף קכ"ז ע"ב בד"ה כבר ביארנו) כתב וז"ל: ויש אומרים שאי אפשר לישאל אלא בתרומות הואיל ותרומה ניטלת באומד ומחשבה ונותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר, אבל מעשר שאינו ניטל במחשבה אא"כ הפרישן אינו יכול להשאל עליו עכ"ל"ה.

והנה עיקר סברתם של אותם יש אומרים הוא מהאי דין שתרומות אפשר ליטלם במחשבה, ואילו מעשר אינו ניתן במחשבה. והאי סברא דמאומד אינה עיקר שהרי תרומת מעשר קי"ל להלכה שניטלת במידה ולא באומד (וע' עוד לקמן), וכתב המאירי "תרומות" והיינו גם תרומ"ע, אלא שעיקר הטעם והחילוק בין תרומות למעשרות, שאלו ניטלים במחשבה, ואלו לא. וכיוון שאלו חייבים בהפרשה ולא סגי במחשבה א"א לישאל עליהן.

אלא שעל עיקר דין שניטל במחשבה, מצינו בזה מחלוקת בין הפוסקים. שהרמב"ם ז"ל כתב (הל' תרומות פ"ד הל' ט"ז) וז"ל: המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר, מעשר ואמר תרומה לא אמר כלום, עד שיהיה פיו ולבו שוין. הפריש תרומה במחשבתו ולא הוציא בשפתיו כלום הרי זו תרומה שנאמר "ונחשב לכם תרומתכם", במחשבה בלבד תהיה תרומה. והביא שם המהר"י קורקוס (בד"ה הפריש) את הסוגיא בגיטין ובמנחות, אבא אלעזר בן גימל אומר ונחשב לכם תרומתכם בשתי תרומות הכתוב מדבר, כשם שתרומה גדולה נטלת באומד ובמחשבה כך תרומת מעשר נטלת

באומד ובמחשבה. עכ"ד הגמ'. וכותב המהרי"ק וז"ל: ואע"ג דבאומד אין הלכה כאבא אלעזר, במחשבה קיי"ל כותיה דלא פליגי רבנן עליה אלא באומד אבל במחשבה מודו דהא קרא דכתיב ונחשב, בתרומת מעשר כתיב, עכ"ד. הרי שדעתו שהרמב"ם ס"ל שתרו"ג וגם תרומ"ע שניהם ניטלים במחשבה. וכ"כ הרדב"ז שם בד"ה הפריש תרומה, עיי"ש. וכן כתב המנחת חינוך (מצוה שצ"ו), והוסיף וכתב: והא דלא כתב הר"מ ד"ז דמחשבה גבי תרומת מעשר, סמך עצמו דתרומת מעשר שוה לכל דיניו לתרומה גדולה רק בדברים שנתפרשו להדיא. עכ"ד. הרי לך שלהדיא הכי ס"ל בדעת הר"מ.

אלא שמצינו שי"א שבתרומת מעשר אין מועיל הפרשה במחשבה ורק בתרומה גדולה מהני, והכי ס"ל להרמב"ן (סוגיא דגיטין ל"א) שרבנן פליגי על אבא אלעזר בן גמל וס"ל שתרו"מ"ע אינה ניטלת במחשבה, וכוותיהו קיי"ל להלכה. ועי"ע ברשב"א ובריטב"א שם. אלא שכאמור להלכה תרומ"ע ניטלת במחשבה וכך נפסקה ההלכה.

ג. והנה עד כאן לא דיברנו אלא בדין תרומה גדולה ותרומת מעשר, אך לענין שאר מעשרות מצינו בזה מחלוקת פוסקים, שהנה המנחת חינוך שהזכרנו לעיל כתב בהמשך דבריו וז"ל: ועי' בתוס' גיטין שם שכתבו דבכל המעשרות הדין כן, אע"פ דנחשב גבי תרומה כתיב, עיי"ש שמביאין ראיות לדבריהם. וגם הרמב"ם מודה לזה, וסמך על מ"ש בפ"א ממעשר דכל מה שאמרנו בתרומה וכו' ה"ה במעשר ע"ש. עכ"ל.

הרי שהוא למד שהכי ס"ל להרמב"ם שכל המעשרות נמי ניטלות במחשבה. ואמנם כפי שראינו לעיל כתב המאירי עמ"ס שבת שבמעשר לא מהני שאלה שכן אינו ניטל במחשבה. וכן נראה להדיא שס"ל להרב המבי"ט בספרו קרית ספר על הרמב"ם (פ"ז הל' מעשר) שכתב בזה"ל: וקביעת מקום בדיבור בלא הפרשה במעשרות מהני מדאורייתא דאע"ג דתרומה וקדשים הוו שני כתובין הבאים כאחד ולא ילפינן מיניהו, היינו לענין גמר בלבו ולא הוציא בשפתיו, אבל קבע מקום בשפתיו, אין קפידא אפילו בכל המעשרות לאכול בלא הפרשה, דמחשבה בלחוד הוא דמרבין בתרומה מדכתיב ונחשב, משמע דבדיבור אפילו מעשרות נמי. עכ"ד. הרי שהוא ז"ל למד, שדוקא לענין תרומה אנו לומדים מהפסוק שמועיל במחשבה כדכתיב ונחשב, אך לענין מעשרות לא מהני במחשבה, ורק בדיבור מהני אפי' בלא הפרשה בפועל וכדבריו שם. וכפי הנראה מדסתם דבריו כך על הרמב"ם נראה שס"ל הכי בדעת הרמב"ם.

ואמנם מרן החזו"א רוח אחרת עמו (עמ"ס דמאי סי' ט"ו ס"ק ה'), שהביא שם את דברי התוס' במנחות דף נ"ד ע"ב (בד"ה ניטלת) שה"ה מע"ר שג"כ ניטל במחשבה. ואמנם הביא שם שהתוס' בבכורות (נ"ט ע"א ד"ה כשם) הסתפקו שמא דווקא לריב"ז ס"ל שאיתקש מעשר לתרומה, ולענין מעשר שני ומעשר עני כתבו התוס' במנחות שלא איתקש. ואמנם כותב שם החזו"א שאפשר שדוקא

לענין אומד מחלקים בין תרו"ג ותרומ"ע לשאר מעשרות או למע"ש ומ"ע, אך לענין מחשבה אפשר דילפינן כולהו מהדי הדדי. והוסיף שם מרן החזון איש זיע"א, שכן נראה דעתו של רבינו הרמב"ם, שלא הביא דין מחשבה רק בתרומה ובשאר המעשרות סתם, ואילו היה דין המעשר חלוק לענין המחשבה היה מן החיוב לפרשו, וכן העלה החזון איש שם להלכה. [אלא שהחזון איש בסוד"ה ואם, כתב לענין אם בדרך המוציא ונזכר שלא הפריש מעשר כתב שיכול להפריש במחשבה תרו"ג ומעשר ראשון ותרומ"ע ומ"ש, ומיהו חילול מע"ש לא סגי במחשבה. ובסוד"ה כתב שהיינו בדמאי אך בודאי צריך לברך על ההפרשה, ומותר להפסיק לצורך זה, ומוסיף החזון איש ואפשר דצריך להלחיש בשפתיו [היינו לנוסח ההפרשה - ש.ז.ר.] שאין מברכין על מחשבה לחוד, וגם עיקר דין מעשר במחשבה לא מצינו בהדיא וראוי להחמיר, וכיון דראוי להחמיר ראוי להפסיק. עכ"ד. ולמעשה יש לדוק בדבריו הלכה למעשה].

וכדברי הרב החזון איש ז"ל הנ"ל, כתב מרן הגאון הרש"ז אויערבך זצ"ל בספרו מעדני ארץ (עמ"ס תרומות פ"ד הט"ז אות ג') וז"ל שם: רבינו ז"ל לא זכר כלל אם רק בתרומה הוא דמהני מחשבה או גם במעשר? והביא שם את המאירי עמ"ס שבת הנ"ל שס"ל שלא מהני מחשבה במעשר. ואת דברי הרש"ש עמ"ס גיטין (דל"א ע"א) שס"ל בדעת התוס' שדוקא לענין תרומות ומע"ר מהני מחשבה ולא לענין מע"ש ומ"ש. ומ"מ הגרשז"א זצ"ל במסקנת דבריו כתב בהמשך דבריו וז"ל: ולכן נראה כדאמרן דמפשטות דברי הפוסקים משמע שגם במעשר שני ועני מהני מחשבה, ואף בדעת התוס' אפשר לדחוק ולפרש כן, וכן סובר רבינו הגר"א שכתב דרבי מאיר שאכל עלה של ירק מיירי בוודאי ולא בדמאי ומ"מ אמרו דילמא נתן עינו בצד זה וכו', א"כ מוכח שסובר דגם מעשר שני ועני ניטלין שפיר במחשבה. ועיי"ש שהוסיף הגרשז"א זצ"ל טעם לדבר, ובהמשך כתב שגם לענין פדיון מעשר שני מהני במחשבה. [וזה לכאורה דלא כדברי החזון איש הנ"ל לענין פדיון מע"ש ויש לדוק בדבריהם ואכמ"ל]. וכן פסק להלכה הרב ערוך השולחן (העתיד הל' תרומות סי' ס"ה סעי' ב').

ובאמת יש עוד מקום לדון ולהאריך בעמדתו של כל אחד מהפוסקים ולהסביר את הסוגיות לכאן ולכאן, אלא שאין כאן המקום, רק שכפי שכתבו הפוסקים פשוטות לשונו של רבינו הרמב"ם שמהני מחשבה גם לענין מעשרות וכך נפסק להלכה. ומכל זה נראה שלהלכה לא קיי"ל כאותם פוסקים שהוב"ד במאירי עמ"ס שבת הנז', אלא שגם במעשר מהני מחשבה וממילא מהני גם שאלה וכן הוא לשון רבינו הרמב"ם וכ"כ להלכה מרן בשו"ע לענין מעשרות שג"כ מהני בשאלה, וכנז' לעיל.

[וכאן איתי המקום להעיר שאע"ג שכתבנו שמהני להפריש תרו"מ במחשבה, ואע"ג דקיי"ל כדעת רבינו הרמב"ם שאי"צ להוציא בשפתיו כלום ודי במחשבה בלבד ודלא כהפוסקים שחולקים, מ"מ כ"ז אם ציין במחשבתו מקום לכל תרומה ומעשר כדת וכדין דלא עדיף מדיבור. ולכן אותם שחושבים שהם זורקים מהפירות והירקות שהם קנו, כמות מסוימת ואומרים או חושבים שזה תרומה או מעשר, שודאי אין זה כדין ואין זה מהני. וידועה דעתו של הגרצ"פ פראנק ז"צל וכ"פ

להלכה מרן הראש"ל הגרע"י שליט"א שאף אם יאמר שהכל יהיה מעושר ככתוב בנוסח שאין זה מועיל, ודלא כפי שכתב מרן החזו"א בספרו (עמ"ס דמאי שם אות ו') עי"ש. ולכן צריך ללמד את האנשים האלו את נוסח ההפרשה כפי שכתבו מרן בשו"ע ואת ביאורו לבל יכשלו ח"ו באכילת טבל.]

ד. והנה השתא דאתינן להכי ברירא לן. שהטועה בהפרשתו יכול להשאל על מעשרותיו אצל חכם ויתיר לו החכם, וישוב ויעשר כדין. וסוגיא זו של שאלת חכם על תרומה, נשנתה גם בטוש"ע יו"ד (סי' שכ"ג), וכתב שם מרן בבדק הבית את דברי הרמב"ם בפ"ד מהל' תרומות הנז' לעיל אודות המפריש תרו"מ וניחם עליהם, שהוא נשאל לחכם והוא מתיר לו, ומסיים מרן שם בבד"ה ומזה יש ללמוד למי שנתערבה חלתו עם עיסה אחרת עכ"ל. [ובבד"ה שלפנינו אין את סיומ דברי מרן אלו, אלא שכבר העיר מרן החיד"א בברכ"י יו"ד סי' שכ"ג אות א' שהמדפיסים השמיטוהו, אך בבדק הבית שנדפס בפני עצמו נכתבו הדברים להדיא, ועי' בחידושי הגהות שנדפסו על ה"טור]. ובדרכי משה סוס"ק ד' הביא מתשובת מימוני סוף הל' זרעים ג"כ כהאי דינא שאם חזרה ונתערבה החלה בעיסה ואין ק"א כדי לבטלה טוב לישאל עליה, דקי"ל יש שאלה בהקדש וכו', ונראה לי דוקא כהאי גוונא שעדיין העיסה קיים ויכול ליטול חלה אחרת, אבל אם כבר נאכל העיסה אי אפשר לישאל עליה דאם כן כבר אכל למפרע טבל, כן נראה לי. עכ"ל הד"מ. וכדבריו אלה הוא כתב גם בהגהותיו על השו"ע סי' שכ"ג, שאם לא אכל את העיסה ישאל לחכם עליה. וכתב ע"ז הש"ך שאם כבר אכל אי אפשר להשאל עליה והביא את דברי הד"מ שם. וסיים שם הש"ך ואע"ג דהשתא נמי כשלא ישאל עליה אכל למפרע חלה שאסורה לזרים, מ"מ כיון דלהרבה פוס' בטלה ברוב שרי, אבל טבל אסור לכו"ע. עכ"ד הש"ך.

ועמש"כ הש"ך שלהרבה פוס' החלה בטלה ברוב, ע"י למרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א בספרו שו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סי' כ"א) שכתב להקשות דמאי איריא חלת חו"ל משום שבטלה ברוב, הרי גם בחלת ארץ ישראל נכון שלא ישאל עליה, שהרי סוכ"ס אם ישאל עליה נמצא שאכל טבל למפרע, אע"פ שאינו אלא מדרבנן בזה"ז, מ"מ הוי חדא דרבנן אבל חלה הוי תרתי דרבנן שאיסור אכילת חלה היא מדרבנן, וגם כשנתערבה בעיסה מדאורייתא בטלה ברוב ואין צורך בקא' אלא מדרבנן. וכתב ע"ז מרן הראש"ל שליט"א, וצ"ל דקושטא קאמר הש"ך משום דבחלת חו"ל מיירי, וה"ה לחלת א"י שאין לשאול על העיסה כשנאכלה, משום דטבל חמור מתערובת חלה, עכ"ד.

והן אמת שהש"ך לא כתב שבחלת חו"ל מיירי, אך מ"מ למד מרן הראש"ל שליט"א שמהא שכתב הש"ך שלהרבה פוס' בטלה ברוב, ולא כתב באופן כללי שחלה בטלה ברוב מדאורייתא ורק מדרבנן צריך קא' כדי לבטלה, מוכרח שלא התכוון אלא על חלת חו"ל שס"ל לאותם פוסקים שבטלה היא ברוב ואינה צריכה קא', ודוק. וע"ע בהגה' מראה כהן על גליון השו"ע מש"כ על דברי הש"ך אלו.

ה. והנה על עיקר דין זה שאפשר להשאל על החלה, כותב הט"ז (שם על השו"ע ס"ק ב'), שמקורו מתשו' מימוני הלכות זרעים בשם ספר המצוות, וכן הוא בהלכות תרו"מ שכתב בשו"ע לקמן של"א סמ"ח, שאפשר להשאל עליהן, ומקשה הט"ז מהמשנה דפ"ה דתרומות ששינו לתרומה טמאה שנפלה לפחות ממאה חולין ירקבו, משמע דאין להם תקנה, וכותב שם הט"ז, ואילולי פה קדוש דסמ"ג הייתי אומר שהא שמהני שאלה בתרו"מ היינו כשניחם מצד הנתינה עצמה, שחוזר ממנה מחמת איזה טעם שיש לו, אבל לא מחמת תערובת כיון שבכל פתח וחרטה צריך שיהיה עיקר הנדר נעקר, כי אם יתקיים הנדר ימשך לו ע"פ ההכרח איזה נזק, משא"כ כאן שבדאי היה אפשר לו ליצור ולעשות לזה תרומה או חלה ולהזהר מן התערובת, וכן הוכיח דבריו מפ"ה הרשב"ם בפר' יש נוחלין, ולמד בדבריו כנז' לעיל, שאפשר לישאל על תרו"מ וחלה, רק כשמתחרט על גוף הדבר, משא"כ כשאין לו חרטה על גוף הדבר תחלה, אלא שהתערובת גורם לו להתחרט זה לא מועיל כלום. וסיים שם הט"ז וזה ברור, ודברי הסמ"ג דכאן צריכין עיון גדול ליישב, ואף שאיני כדאי לחלוק עליו מכל מקום חלקי אמרה נפשי שאין לסמוך על פסק זה ולהקל בשביל זה. ואולי גם הסמ"ג עצמו לא נתכוין אלא באם יש לו חרטה על עיקר החלה, והועתק משמו בדרך זה. עכת"ד הט"ז.

וכבר הש"ך בנקודות הכסף האריך להשיג על הט"ז וכתב שאין בדבריו ממש. ובאמת מדברי מרן בבדק הבית הנז' לעיל מוכיח דלא כהט"ז להדיא, שגם בחלה שנתערבה בעיסה, ישאל עליה אצל החכם. מוכח א"כ שגם בתערובת אפשר לישאל ול"ד אם יש לו חרטה על עיקר החלה. [אלא שלפני הט"ז והש"ך בנקוה"כ היה מונח בד"ה המודפס לפנינו, ושם השמיטו המדפיסים תוספת זון]. וכבר השיג על הט"ז, מרן החיד"א בספרו ברכי יוסף (יו"ד סי' שכ"ג אות א) מהבדק הבית הנז'. וכתב שם שהלכה למעשה יש לנהוג כמש"כ מור"ם לישאל לחכם, והוסיף שהוא שמע באוזניו מפייהם של רבנן קשישאי דהכי נהוג גדולי הדורות שלפנינו. וכן הורו להלכה רוב ככל הפוס' האחרונים. ועי' בפ"ת על השו"ע שם ס"ק ג' ועוד.

והנה א"כ בנידו"ד שרוצה להשאל עקב כך שמיצט בתרומה, העיקר להלכה שיכול הוא להשאל, שמלבד שקיי"ל להלכה כסמ"ג ותשו' מימוני וכדעת מור"ם להלכה. הנה בנידו"ד יש לומר שגם הט"ז יודה, שהרי אינו נשאל עקב תערובת החלה, אלא מתחרט הוא על גוף הנדר עצמו שהוא אינו כדת, ולא משום תערובת, ולכו"ע אם כן יכול הוא לישאל על התרומה שעשה.

אלא שכנזכר לעיל בדברי הרמ"א להלכה, כ"ז שהוא יכול לישאל על עיסתו היינו היכא שלא אכלה עדיין, אבל אם אכלה כבר אינו יכול לישאל עליה דנמצא שאוכל טבלים למפרע, א"כ לכאורה הוא הדין בנידון דידן כיון שאת יתר המינים הוא כבר אכל, ואם ישאל על מעשרותיו, הרי ההפרשה בטלה מעיקרא, ונמצאו הפירות טבלים למפרע ונמצא שהוא אכל טבל, וא"א א"כ להשאל על מעשרותיו.

ואע"ג שאת אותא המין של הפירות שהוא הפריש הוא לא אכל אלא הניחם בצד מ"מ לכאורה כיון שאת כל המעשרות אמר בנוסח אחד, א"כ כשנשאל על המעשר הרי הוא נשאל על כל הנוסח שאמר ונמצא שהכל בטל, וכדי שלא ימצא כאוכל טבלים למפרע אינו יכול להשאל עליהם לכאורה.

נדע שאם כבר אכל פירות טבלים, יכול להפריש מהמותר של הפירות על הכל, לתקן מה שאפשר דדיעבד מפריש שלא מן המוקף, וכ"כ הרב חיד"א בברכ"י סוף סי' שכ"ג לענין חלה. אלא שאין זה, נידו"ד].

ו. ומש"כ שדין תרומות ומעשרות כדין חלה שאם אכלם שאינו יכול להשאל עליהם, כן הוא להדיא בדברי מרן החזו"א (עמ"ס דמאי סי' ד' ס"ק כ"א) שכתב שם שהמקדים את המאוחר מצוה להשאל עליו ויתוקן האיסור, במה דברים אמורים שעדיין לא אכל מן הכרי אבל אם כבר אכל אי אפשר להשאל עליו דנמצא דאכל טבל. עכ"ד. ומקורו כנראה מדברי מור"ם בהל' חלה הנזכרים לעיל. ושם בהמשך כתב החזו"א וז"ל: ואפשר דאין דין שאלה כשכבר אכל דכיון דאין הטבל בעולם ע"כ קנה כבר את התרומה והמעשר ועדיף מאתא לידי כהן. וכן אם מכר כבר מן הכרי וא"א ליה להודיע ללוקח אינו נשאל עליו. עכ"ל. הרי שהחזו"א למד שבדיעבד גם אם ישאל עליו אין זה מועיל כיון שקנה לעצמו את התרומות והמעשרות. אלא שצריך להבין שאם כדברי החזו"א, מדוע כתב הרמ"א שם שהטעם שלא ישאל כיון שנמצא כאוכל טבל למפרע, ומשמע מכך שזה כל הטעם אך אה"נ אם כן ישאל מועילה השאלה ומעשרותיו בטלים אלא שהוא ימצא כאוכל טבלים. ואם כדברי החזו"א ז"ל, היה לו לכתוב שכלל לא תועיל שאלה במקרה כזה כיון שכבר קנה התרומות? ומדברי מור"ם אלו נראה שלא כדברי החזו"א ז"ל.

ועוד לענ"ד יש להעיר שהרי הרמב"ם ז"ל השמיט לגמרי דין זה שאם כבר הגיע התרומות לידי כהן, שא"א להשאל, (עי' רמב"ם בהל' תרומות פ"ד הי"ז). וכתב המהר"י קורקוס בסוד"ה וכן, שס"ל להר"מ שגם אם הגיע לידי כהן מצי מיתשיל עליה. ומרן בכ"מ כתב בפירושו הראשון, שאפשר שס"ל לרבינו הרמב"ם כהר"א ממיץ שהכהן אינו יכול להשאל, אבל הישראל יכול להשאל אפילו הוא ביד כהן. עכ"ד. ואם כדבריו ברור הוא שאפשר להשאל גם כשכבר קנה, ואם כן ה"ה אם אכל את התרומות גם כן אפשר להשאל כיון שלא אכפ"ל שהוא כבר קנה את זה, אלא שלא יעשה כן כיון שנמצא כאוכל טבלים וכמש"כ מור"ם, אך מ"מ אם נשאל אצל החכם בדיעבד מהני ולא כדברי החזו"א. ועיי' עוד למרן השולחן ערוך (של"א סעי' מח') שהשמיט ג"כ האי דינא של הגיע לידי כהן. אלא שאין מכך הוכחה וכמו שכתב מרן בכסף משנה על הר"מ בפירושו השני שמלשון הדברים ברמב"ם (וכן הם בשו"ע) נראה שהיתה רק הפרשה ולא נתינה.

ובאמת שלענין נדרים וצדקה כתב מרן להדיא שאם הגיע ליד המקבל או הגזבר אינו יכול להשאל עליו, ועי' בשו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעי' מ"ב ובשו"ע יו"ד סי' רנ"ח סעי' ו' שכתב מרן השו"ע שם הדברים להדיא, ועי' בסי' רנ"ח בביאור הגר"א אות י"ז שכתב לדמות דין זה לתרומה. אלא שבאמת צריך להבין מדוע הכא בפ"י של"א השמיט מרן דין זה שאם הגיע ליד כהן. ואולי מעצם לשונו שכתב המפריש וכו', היינו שהיתה רק הפרשה וכמש"כ בכ"מ על הרמב"ם ודוק. ושורר שהעיר דברים כעין אלו בספר דרך אמונה להגאון הר"ח קניבסקי שליט"א על דברי החזו"א (ד"א הל' תרומות פ"ד צה"ל ציון תנ"ה עי"ש).

ז. הנה עד כאן דיברנו מהענינים הכללים של שאלה בתרומות ומעשרות, ונראים הדברים להלכה, שפשוט שהטועה בהפרשתו וכן כל כיו"ב יכול הוא להשאל על מעשרותיו, והיינו דווקא כשלא אכלם, אך אם אכל כבר את הפירות, אינו יכול להשאל עליהם שהוא נמצא כאוכל טבלים. וזה בדין הכללי של תרומות ומעשרות, אך בנידון השאלה שלפנינו נלענ"ד שיש לברר ג' דינים.

אם ישאל על חלק מההפרשות האם בטלים כל ההפרשות, או שבטל רק אותם תרומות שנשאל עליהם?

בנידון דידן שהפריש בנוסח שמצוי כיום בזמנינו שאומר המפריש בנוסח "כל מין על מינו" אפשר שחלות כל הפרשה היא בנפרד וממילא לכתחילה יכול להשאל רק על מין אחד, או דילמא שאחר הכל הנוסח הוא אחד על הכל?

שאפשר שכשהפחית פחות מאחד ממאה שצריך, לא חלה כלל ההפרשה ואין צריך כלל להשאל ע"ז שכן לא נעשה כאן דבר?

והנה לענין הנדון הראשון מצינו שכתב בשו"ת נפש חיה יו"ד סי' צ"א שאע"ג שכתב הרמ"א שהיכא שהפריש חלה וחזרה ונתערבה שישאל אצל החכם וכ"ז שלא אכלה אך אם אכלה לא ישאל עליה, כתב הרב נפש חיה שמ"מ יש לו עצה, שישאל על מקצת החלה וישיר רק כל שהוא לחלה, ואותו כ"ש כיון שיש קא' כנגדו ע"כ בטל הוא ומותר לאכול התערובת, וכתב שם בד"ה ונסתפקתי וז"ל ואפשר דלא אמרינן בזה נדר שהותר מקצתו הותר כולו דזה לא אמרינן רק על דיבור שצריך לקיים ככל היוצא מפיו ואם לאו אינו צריך כלל לקיים, אבל דבר שנעשה תרומה או מעשר, וחפץ זה נעשה מעשר או תרומה, ניהו דישראל על מקצתה מ"מ השאר נשאר מעשר עכ"ד. ועוד האריך שם, וכ"ה מסקנתו להלכה עיי"ש. ועוד כתב שם בשם חותנו שלא אמרינן במעשר, נדר שהותר מקצתו וכו' כיון שמלבד הנדר יש כאן גם קנין כיון שאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. ועיי"ש.

אלא שראיתי למרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בספרו מעדני ארץ (תרומות פ"ד הל' תרומות סעי' י"ז

אות ב') שהביא דברי הרב נפש חיה הנ"ל, וכתב שדבריו צ"ע שהיאך אפשר להשאל בתרומה או חלה ויהיה מקצתו חולין ומקצתו תרומה, שהרי אחר שעשה את הכל תרומה, א"כ כל חלק בתרומה מתקן חלק מהטבל, וא"כ אם ישאל עליה נמצא שכל תרומתו אינה מועילה על כל הפירות או העיסה. וכתב שם שאולי אפשר לחלק שבזה"ז אינו מקפיד כלל על שיעור ועיי"ש.

אלא שלפ"ז יש לומר שכ"ז אם נשאל על חלק מתרומה, אך בנידו"ד שנשאל על מין אחד בלבד ואילו בשאר מינים אינו נשאל, והם נשארים כשהיו, ממילא אין תמיהתו של הגרשז"א זצ"ל, ובנידו"ד לכו"ע מהני שיחזור רק ממין אחד ושאר המינים שפיר נשארו מתוקנין, ולכאורה גם מרן הגרשז"א ז"ל יודה לזה שלא אמרינן בכה"ג בטל מקצתו בטל כולו.

ח. ועוד יש לומר שבנידון השאלה שלפנינו לית מאן דפליג שיכול להשאל על מין אחד, שהרי אה"נ שהמפריש אמר נוסח אחד על כל המעשרות, אך בודאי שחלות של כל תרומה ומעשר היא בנפרד על כל מין ומין, וכך המפריש מדגיש ואומר בנוסח "כל מין על מינו", וכיון שהחלות היא נפרדת בכל מין, ממילא אין כאן כל מניעה שיעשה שאלה על מין אחד, שהוי כאחד שהפריש כמה פעמים בנפרד תרו"מ, שכו"ע מודו שישאל על מין אחד וא"כ ה"ה הכא שיכול להשאל על כל מין בנפרד. ובהיותי אצל מרן הראש"ל שליט"א (יום ו' יא' טבת תשנ"ח) שאלתיו על כך וענה לי בפשיטות שכיון שאמר כל מין על מינו יש חלות נפרדת ויכול הוא להשאל על מין אחד בלבד ואינו מבטל את שאר המינים. וכך אמר לי בפשיטות גדולה מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א כדברים הנ"ל שאם נשאל על מין אחד אין שאר מעשרותיו בטלים.

אלא שעלה בדעתי לומר שאולי במקרה כגון דידן אם המפריש מנוי הוא ב "בית המעשר" שע"י המכון למצוות התלויות בארץ, ודרכם הוא חתם חוזה הלוואה עם העני והלוי, ועשה את שצריך על מנת שיהא דין העני והלוי אצלו כמכירי עניים, וא"כ כאשר אמר בנוסח ההפרשה, מע"ר בצפוננו ומ"ע בדרומו, נקנו הפירות מיד ללוי ולעני, ולכאורה דינו כהגיע ליד כהן שאינו יכול להשאל על כך? אלא שמצאתי להדיא שלא כמחשבותי זו, שהנה בש"ך בחו"מ סי' רנ"ה ס"ק ו' דן בארוכה בדין שאלה בהקדש ובתו"ד כתב שמדוע יועיל שאלה בהקדש (אפי' אם לא מסרו ליד גזבר) שהרי קיי"ל שאם הגיע ליד כהן א"א להשאל עליה וא"כ בהקדש כיון שאמירתו לגבוה כמסירתו להקדש א"כ הוי כהגיע לידי הקדש והיאך יכול להשאל? וכותב שם הש"ך את דברי הר"ב אשכנזי בשם תשו' הרשב"א והוסיף הסבר על דבריהם, שכל הדין שאם הגיע ליד כהן או גזבר שאינו יכול להשאל עליהם היינו משום שהוא עשה מעשה ואין דיבור מבטל מעשה, אך אם כל מה שקנה הגזבר הוא משום אמירה אע"ג שהוא קנה את זה מ"מ אין זה אלא דיבור ואתי דיבור ומבטל דיבור עכ"ד שם.

ולפ"ז י"ל שה"ה הכא, אע"ג שהלוי והעני קנו את זה מ"מ אין זה אלא באמצעות דיבור, שכל שאמר מעשר ראשון ללוי מידית קונה את זה הלוי הידוע, אך בפועל לא היה כאן קנין מעשי,

וממילא יש לומר שאתי דיבור ומבטל דיבור, ודוק. (ושו"ר שכתב גם החזו"א עמ"ס תמורה סי' לד' ס"ק ה' בד"ה ואמנם, כדברי הש"ך שהטעם שאין נשאלין לאחר שהגיע ליד גזבר הוא משום שלא אתי דיבור ומבטל מעשה, ועו"כ שם שלא מסתבר לומר שהר"מ יחלוק על גוף הדין של הגיע ליד כהן, עיי"ש).

ט. והנה עד כאן ראינו להלכה שבנידון שאלה דידן יכול המפריש להשאל על מין אחד בלבד ושאר המינים במקומם עומדים ולא מתבטלים, אלא שלענ"ד יש כאן מקום גדול לדון אם אחד שהפריש תרומה פחות מכשיעור הנצרך ואמר נוסח ההפרשה שמצוי היום, אם מעשרותיו חלים כלל.

שהנה שנינו ברמב"ם בהל' תרומות (פ"ג ה"ז) המפריש מקצת התרומה אותו המקצת אינו תרומה והרי הוא כחלק הכרי. ואעפ"כ צריך להפריש תרומת אותו מקצת ממנו, ולא יפריש עליו מפירות אחרות עכ"ל"ה.

וכתב הרדב"ז שם. ובירושלמי איכא פלוגתא דאיכא מאן דמוקי מתניתין במפריש סתם, ואיכא דמוקי במפריש ובדעתו להפריש. והכי קיי"ל. עכ"ד. הרי שכתב הרדב"ז שהרמב"ם מדבר היכא שהפריש אדם מקצת תרומה ודעתו להדיא להשלים אח"כ השיעור, ולכן אינו תרומה עד שישלים כשיעור הנדרש. וכן כתב הרב המבי"ט בספרו קרית ספר (ריש פר' ג' הל' תרומות), וכ"כ הרב החזו"א ז"ל (עמ"ס דמאי סי' ס"ק י"ט בסוגריום) שלא מתפרש אלא בכיון שלא יתוקן הטבל עד שיוסיף, וכ"כ מרן הגרשו"א זצ"ל במעדנ"א על הרמ' שם והוסיף שם שאפי' לא אמר בפירוש שהוא מתכוין להוסיף, אלא כל שהוא רגיל ליתן כשיעור, וכעת הוא יודע שהוא נותן פחות מכשיעור, סתמא דמילתא שיש בדעתו להשלים את השיעור הנצרך. ואמנם אם בכונתו לתקן בפירות רק כפי השיעור לפי מה שנטל לתרומה, הרי חלק זה מתוקן וכ"כ החזו"א שם.

וא"כ כפי הנראה כ"ז אם לקח פחות מכשיעור והוא יודע מזה, וכונתו להשלים, או בכונתו רק לתקן כפי מה שלקח, אך בנידו"ד שאותו אחד הפריש פחות מאחד ממאה, ואומר את הנוסח המצוי היום בזה"ל: "אחד ממאה שמונח בצד ישאר טבל והיותר מאחד ממאה שמונח בצד הרי הוא תרומה גדולה בצד צפוננו על הכל. אותו אחד ממאה שמונח בצד שאמרתי שישאר טבל עם שאר הכמות הראויה בצד צפונם של הפירות יהיה מעשר ראשון. אותו אחד ממאה שמונח בצד שעשתיו מעשר ראשון עשוי תרומת מעשר על הכל". לכאורה כל דבריו כאן בטלים ומבטלים, שהרי הוא לא לקח כלל אחד ממאה וממילא אין כאן גם יותר מאחד ממאה, וא"כ אין כאן לא תרו"ג ולא מעשר ולא תרומ"ע וכל דבריו בטלים ואינם חלים כלל.

אלא שמה שאומר בהמשך הנוסח לענין מעשר שני או מעשר עני, זה כן חל בפירות, אלא שהוא נמצא כמקדים מעשרות לתרומה, וכבר הבאנו לעיל בשם החזו"א ז"ל שהמקדים את המאוחר מצווה להשאל עליו. וא"כ ה"ה הכא.

ולכן נ"ל שהתרומות לא חלו כלל, שכן לשונו בנוסח הכשילו, והמעשר (שני או עני) שאמנם כן חל, סו"ס הרי הוא הקדים אותם לתרומות, ולכן ישאל הוא על המעשרות, וישוב ויעשר כדת כדת וכדין. [ואפשר להשאל גם על מעשר לבד וכנ"ל בתחילת דברינו להלכה].

ושוב אמר לי ידידי הרב יואל פרידמן שליט"א שידידנו כב' הרב יהודה עמיחי שליט"א דן בדין זה בספר התורה והארץ (ח"ב עמ' 341) וראיתי שם במאמרו שהוא דן והולך סביב דברי הרמב"ם הנ"ל בפ"ג מהל' תרומות, ובסוף אות א' הביא את הירושלמי שדין זה רק כשכוונתו להשלים את החסר, ומסיק שם בזה"ל: לפי זה אם הפריש על חלק מועט מתוך מטרה להפריש רק את החלק הנ"ל, גם להרמב"ם חל על אותו חלק שם תרומה, ונראה שכן הדין גם במקרה של טעות כאשר חשב להפריש כדין ונמצא שהפריש פחות מהשיעור הנצרך, חל על המופרש שם של תרומה, כי ודאי כוונתו להפריש לפחות את המקצת, עכ"ד.

ובענייני לא הבנתי את דבריו כלל, שאחר הכל מה איכפ"ל מכוונתו של המפריש והרי הוא להדיא אומר: "אחד ממאה שמונח בצד" "היותר מאחד ממאה" וכו', וא"כ אין לדבריו כלל על מה לחול וא"כ פשוט שדבריו לא חלים כלל ואין כאן לא תרומה גדולה ולא תרומת מעשר. [וברור מסתמא שכוונתו למפריש בזמנינו ואומר את הנוסח שמצוי כיום].

העולה מכל האמור:

א. העיקר להלכה שהטועה בהפרשת תרומות ומעשרות יכול להשאל עליהם, ויכול הוא להשאל גם על התרומות וגם על מעשרות לבד.

ב. המפריש תרומות ומעשרות ונתערב התרומה בפירות, ובא להשאל עליהם, יכול הוא להתחרט משום התערובת שכן הוא העיקר להלכה ודלא כהט"ז.

ג. אם כבר אכל את הפירות לא ישאל עליהם, שנמצא כאוכל טבל למפרע.

ד. הפריש כמה מינים, וטעה רק בהפרשה של מין אחד, אם אמר בנוסח הפרשה כל מין על מינו, חלות הפרשה היא בנפרד על כל מין, ולכן יכול הוא להשאל רק על מין אחד ואנו לא אומרים שגם בשאר המינים נתבטלה הפרשתו.

ה. אם כבר נתן את התרומה לכהן או את המעשר ללוי או לעני, אינו יכול כבר להשאל עליו, ואמנם אם הם זכו בזה רק מדין מכירי כהונה או לוייה או עני, אין כאן מעשה, אלא דיבור, ויכול הוא להשאל עליהם שאתי דיבור ומבטל דיבור.

ו. בנידון שאלה דידן, שהוא פחות מאחד ממאה נלענ"ד שלא חלו התרומות כלל, שכן הרי הוא הפריש ואמר את הנוסח שמצוי עמנו היום ושם הוא אמר להדיא אחד ממאה וכו', ולא היה כאן אחד ממאה. ולכן רק המעשר עני או שני חל. וכיון שאין להקדים מעשר לתרומה, ע"כ ישאל על המעשרות ושוב יחזור ויעשר את אותו מין בלבד כדת וכדין.

כ"ז נלענ"ד להלכה

ביקרא דאורייתא

שניאור ז. רווח

אוצר התשובות

זרעים

הרב יחזקאל מוצפי שליט"א
אחראי שלוחת המכון בירושלים

הלכות חלה

סימן שכב

הפרש חלה שיש בין חלת ארץ ישראל לחלת חוצה לארץ

ובו ה' סעיפים

א. מצות עשה להפריש^א תרומה מהעיסה וליתנה לכהן שנאמר: "ראשית עריסותיכם תרימו תרומה" וכו'.

אוצר התשובות

א. על מי מוטלת מצות הפרשת חלה על הבעל או על האשה?

בירושלמי שבת (פ"ב סוף הל' ו') ובבראשית רבא (פ' י"ז) אמרו מפני מה ניתן לה (לאשה) מצות נדה ע"י ששפכה דמו של אדם, ומפני מה ניתן לה מצות חלה ע"י שקלקלה לאדה"ר שהיה גמר חלתו של עולם, ומפני מה ניתן לה נר דהיא כבתה נרו של עולם ע"ש.

ובתשובות הגאונים החדשות (סימן קי"ד) נשאל רב האי ז"ל חיוב חלה על האיש או האשה, תנן האומר כל גרני תרומה כל עיסתו חלה וכו', ותנן המפריש חלתו קמח אינה חלה, מכלל שחיוב חלה על האיש והוא נענש עליה, ותנן בשבת על שלושה עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינם זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר מכלל שהאשה חייבת בחלה. וכן מצינו בדברי הגאונים שעשו סידור המצות עשו חלה ממצות הנשים. וילמדנו אדונינו על מי הוא החובה ומיהו החייב בהן והנענש עליהם, האיש שהוא בעל העיקר, או האשה שהיא בעלת המלאכה? ואם הוא על האשה חייבת שתלמד הברכה? ואם לא תוכל לומר אותה בלשון הקודש תאמר אותה בלשון ערבי? וכו'. כך ראינו שחיוב חלה על מי שהעיסה מסורה לו לאפותה אם האיש ואם האשה, ואשר אמרתם כי הגאונים עשו החלה מחיוב הנשים, אלו גאונים אמרו כי האיש שהעיסה מסורה לו והוא אופה אינו חייב בחלה, אלא כיון שהאפיה מן המלאכות שהאשה עושה לבעלה ומנהג העולם שהנשים אופות ועיסה מסורה להם דברו בה חכמים ולעולם כל מקום שהאיש אופה הוא חייב ובסתם הדבר תנוי הוא לאשה, שהם אופין לבעה"ב להוציא חלה ואם לא יוציאו הן הנתפשין בזאת, ואין על האיש לשאול הוצאותם חלה כי הן בחזקת שהוציאו. ואם ידוע שאינם מוציאים לא יאמין בם וכו' עכת"ד ע"ש.

ובהגהות מימוניות (בסוף הל' זרעים סעיף ל') כתב ז"ל והנה על מצוה זו נצטוו הנשים והזוהרו יותר מהאנשים כדתנן בפרק במה מדליקין (שבת לא:): על ג' עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בחלה ונדה והדלקת הנר, ומפרש טעמא בגמרא ראשית קראתי אתכם על עסקי ראשית הזהרתי אתכם, ופ' רבינו משה (פ"ה מהלכות שבת ה"ג) גבי הדלקת הנר נשים מצוות יותר

מן האנשים לפי שהן מצויות בבתיהם והן עוסקות במלאכת הבית ואעפ"כ צריך האיש להזהירם ולבדוק אותם על כך עכ"ל, ולפיכך יזהיר אדם לבני ביתו וידרוש להן תמיד וילמדם כל הלכות המוטלות עליהם עד שיהיו בקיאים ובהלכותיהן, ועל שם זה נקראת צדקת הגדולה חנה ר"ת ח'לה נ'דה ה'דלקה שקיימה מצוות כראוי ובכך נתן לה הקב"ה תאות לבה וארשת שפתיה בל מנע, ובכך תפלל אשה תמיד בשעה שהמצוה בידה ומקיימת אותם בהלכותיה שיתן לה הרחמן בנים צדיקים ויראי השם יודעים שמו יתברך כדלעיל בסוף הל' נדה עכ"ל ע"ש.

ובאור זרוע (ה' חלה סימן רכ"ה) כתב ברוב מקומות שמזכיר ושונה נשים במצות חלה, במסכת חלה תנן נשים שנתנו שאור לנחתום, האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה, שתי נשים שעשו שני קבים, ובפ' התינוקת תנן בראשונה היו אומרים היושבת על דם טוהר קוצה לה חלתה, ובפרק עד כמה, אמר רבי הונא נדה קוצה לה חלתה, ובעוד מקומות, ומכל אלה שמעינן דמצות חלה הנשים הוטלה לתקן עיסה מטבלה ולהפריש חלה ומצוה שלה היא, ואע"פ שעיסה משגלגלה נעשית טבל ואסורה בין לאנשים ובין לנשים מיהו מצות הפרשת חלה על האשה רמ"א, הלכך אע"פ שהעיסה היא של בעלה היא משויה שליח להפריש חלה ואע"פ שלא מדעת בעלה דהא מצוה דידה היא, וחוששני לומר שלכתחילה לא משוי שליח (הבעל). להפריש חלה הואיל ומצות אשתו היא עכ"ל.

ובשו"ת זכור לאברהם (אביגדור, יו"ד סי' י"ב) כתב שמשמע מדברי הראשונים האלו דכשם שמצות נדה היא מצוה דרמ"א עליה ה"נ מצוות חלה היא דרמ"א עליה דוקא וכעין מש"כ הב"ח (באו"ח סימן רס"ג) גבי הדלקת נר שבת, שאם הבעל רוצה להדליק נר שבת במקום אשתו אין שומעין לו יעו"ש. ואפשר שכיון שהמצוה מוטלת עליה מסתמא בעלה מקנה לה הקמח להיות שלה להפריש כשלה וכהיא דאמרינן בבכורות (פ"ב דף י"ח) לענין בכור דרועה כהן דאקנויי אקני מקום בחצירו, ה"נ מקני לה כדי שתתקיים המצוה המוטלת עליה, עכת"ד ע"ש,

והרנ"א אשכנזי זצ"ל בשו"ת מעשה אברהם (סימן ג"ן) כתב להשיג ע"ד הרב זכור לאברהם הנ"ל וזת"ד ואחר המח"ר במש"כ דהחלה היא מצוה דרמ"א עליה דוקא, וכו', כל חכם לב עיניו יחזו ולבבו יבין שגם האיש מצווה על מצוות חלה אלא דעיקר המצווה מוטלת על האשה ועליה מתה בשעת לידתה משא"כ האיש דאינו מת עליה, ותו דהרואה בלישנא דבי מדרשא הנז' (והוא המדרש בכרואשית רבה) איתא נמי בירושלמי פ"ב דשבת ולא זכר שר, ועוד השיג ע"ד בענינים שונים וכמו שיתבאר לקמן בעזה"י"ת ואכמ"ל.

והראש"ל הגר"י ניסים זצ"ל בספרו שו"ת יין הטוב (ח"א סימן ט"ו) כתב להאריך דמעלת מצות הפרשת חלה מסורה היא ביד האשה, והביא את דברי הא"ז, וכתב דנראה דהבעל עצמו נמי אינו יכול להפריש לכתחילה שלא מדעת אשתו, וכן נראה מדברי הטוש"ע (או"ח סימן רס"ג) גבי נר שבת שכתבו דהנשים מוזהרות בו יותר, וכתב שם הב"ח דר"ל שאם האיש אינו רוצה להניח את אשתו להדליק משום מצוה בו יותר מבשלוחו, אין לעשות כן ולדחות את אשתו ממצוה, דהיא מוזהרת בה יותר ע"ש, וכן נראה מסתמות דברי הפוסקים וכ"כ כמה אחרונים, והא דאמרינן בגמ' שבת (ק"ט:): דרב הונא מדליק שרגא ע"ש במהרש"א ומהרש"ל מ"ש משם התוס' ומהרש"ל עצמו כתב דהיינו שהיה מדליק נר כדי שאשתו תדליק בו נרות של מצוה וכו' וע"ש שהאריך בדין קדימת האשה לאיש וכמו שיבואר בעזה"י"ת לקמן ואכמ"ל. ומ"מ נידון זה אינו אלא לבאר דהאשה קודמת לאיש, אבל ודאי שהאיש מחוייב בה כהאשה וכשגלגל עיסה ואין אשתו לפניו חייב הוא במצוה.

הרב יהודה אדרי שליט"א

המכון למצוות התלויות בארץ

מתוך ספר "זמרת הארץ" - מצוות הארץ לתלמידים מלווה בציורים להמחשת ההלכות

פרק ג איסור ערלה ומצוות נטע רבעי

א. המקור בתורה לאיסור ערלה ומצוות נטע רבעי:

במינהג הארץ לא יאכלו עץ זית ופריה בשלש שנים ראשונות, ושלש שנים אחרונות לא יאכלו, ושלש שנים אמצעיות יאכלו. וכל פרי קדש הלהללים לה, ושלש שנים אחרונות יאכלו ופריה לא יאכלו. וכל פריה ופריה יאכלו ופריה לא יאכלו. (ויקרא יט, כג-כה)

בפסוקים אלו שהם המקור בתורה למצוות ערלה ונטע רבעי, נמצאים גם כל יסודותיה ההלכתיים:

במינהג הארץ

= מן התורה איסור ערלה חל רק בארץ ישראל ונאף שגם בחוץ לארץ קיים איסור ערלה, אין זה נוהג שם מדין תורה אלא מתוקף - "הלכה למשה מסיני".

לא יאכלו עץ זית ופריה בשלש שנים ראשונות

= איסור ערלה חל רק במיני עץ מאכל ולא בעצי סרק, בירקות ובשאר סוגי צמחים.

והפריה ופריה יאכלו ופריה לא יאכלו

= האיסור חל רק על הפרי ולא על שאר חלקי העץ (כגון: ענפים, עלים, גזע ועוד).

ושלש שנים ראשונות לא יאכלו

= משך האיסור - שלש שנים.

"ושלש שנים אחרונות יאכלו ופריה לא יאכלו"

= בשנה הרביעית הפירות הם "קודש הלולים" ויש לאכלם בירושלים
 - בזמן המקדש. וכיום מחללים אותם על מטבע, כדי שניתן יהיה
 לאוכלם. פירות השנה הרביעית נקראים: "נטע רבעי".

"בשנת הרביעית האכלו את פרי"

= רק בשנה החמישית יוצאים הפירות מאיסור ערלה ו"נטע רבעי",
 וניתן לאוכלם ללא כל הגבלה.

כאמור, אלו הם יסודותיה ההלכתיים של מצוות ערלה. כל שאר ההלכות - גם אם רבות הן -
 הינם ענפים וסעיפים מיסודות אלו.

ב. הטעם למצוות ערלה ונטע רבעי:

כמו לכל המצוות, גם למצווה זו ניתנו טעמים רבים ושונים. אנו בשורות הבאות נצטט חלק
 מן הטעמים שנכתבו ע"י שנים מגדולי ישראל למצווה זו.

הרמב"ן ע"ה כתב שני טעמים לאיסור ערלה:

הראשון:

"וטעם המצוה הזאת [מצוות ערלה ובעיקר מצוות "נטע רבעי"], לכבד את
 ה' מראשית כל תבואתנו מפרי העץ ותבואת הכרם, ולא נאכל מהם עד
 שנביא כל פרי שנה אחת הלולים לה". והנה אין הפרי בתוך שלוש שנים
 ראוי להקריבו לפני ה' הנכבד, לפי שהוא מועט, ואין האילן נותן בפרי
 טעם או ריח טוב בתוך שלוש שנים, ורובן לא יוציאו פירות כלל עד השנה
 הרביעית. ולכך נמתין לכולן ולא נטעום מהם עד שנביא מן הנטע שנטענו
 כל פרי הראשון הטוב קודש לפני ה', ושם יאכלוהו ויהללו את שם ה',
 והמצוה הזאת דומה למצוות הביכורים".

והטעם השני - השונה במהותו מן הראשון:

"ואמת הדבר עוד, כי הפרי בתחילת נטיעת האילנות רב הלחות דבק מאוד,
 מזיק לגוף ואיננו טוב לאכילה... והמאכלים הנאסרים בתורה הם רעים גם

לגוף" (ויקרא יט, כג).

ובעל "ספר החינוך" הוסיף על טעמו של הרמב"ן וכתב:

"משרשי המצוה [מצות "נטע רבעי"] שרצה האל להיות האדם מתעורר להלל השם ברוך הוא בתחילת מבחר פירות אילנותיו, כדי שינוח עליו נועם ה' וברכתו ויתברכו פירותיו, כי האל הטוב חפץ בטוב בריותיו, ולכן צונו להעלותן ולאכול אותן במקום שבחר מימי קדם לעבודתו ברוך הוא, "כי שם צוה ה' את הברכה" (תהלים קלג, א), ומבחר פירות האילן הם היוצאים בשנה הרביעית".

ואף בעל "ספר החינוך" כותב טעם נוסף, מן ההיבט החינוכי:

"ועוד יש תועלת לאדם בהיותו מצווה לאכול במקום שהוא קצת פירותיו כגון זה, ומעשר שני וגם מעשר בהמה, כי מתוך כך יקבע מושבו, או מושב קצת מבניו, באותו המקום ללמוד תורה שם, כי שם מורי התורה ועיקר החכמה" [מצוה רמ"ז].

מלבד טעמים אלו, נכתבו טעמים נוספים מהבטים שונים ונוספים, בספרי פרשני התורה המוסר והקבלה כגון: האלשיך הקדוש, "אור החיים", "נחל קדומים" - להחיד"א, שערי אורה להר"י ג'קטלייה, "עץ חיים" ועוד.

ג. גדרי ויסודות איסור ערלה:

איסור ערלה מתקיים וחל בתנאים הבאים:

1. רק על פירות אילני מאכל, ולא על פירות אילני סרק, או על תבואה וירקות.
2. על הפרי, קליפתו גרעיניו וגלעיניו, ולא על העלים, הענפים והגזע.
3. באכילה וגם בהנאה.
4. תוך שלוש שנים לנטיעתו.

ועתה נפרט את גדרי האיסור:

א. מן הנאמר בתורה באיסור ערלה : "עץ מאכל", למדו חז"ל שהאיסור חל רק על "עץ מאכל" ולא על צמחים שאינם מוגדרים כ"עץ", ולא על עצי סרק שאין פירותיהם ראויים למאכל אדם. וממילא, כל הירקות ושאר פירות האדמה (שאינם מוגדרים כידוע כעצים, ולכן גם ברכתם היא בורא פרי האדמה), וכן כל העצים המוגדרים כעץ, אך אין פירותיהם משמשים למאכל אדם - אינם בכלל איסור ערלה.

ב. ישנם צמחים שאינם דומים לחלוטין לעץ ולא לירק, שכן בדברים מסויימים דומים הם לעץ, ובאחרים לא. דוגמאות לצמחים כאלה הם: הפפאיה, החציל, הצבר (סברס), הצלף, הבננה, פלפל חריף ועוד, ולכן כדי להבחין ולחלק בין ירק לעץ נקבעו הכללים הבאים:

לירק נחשבים הצמחים ש: נזרעים כל שנה מחדש, שעליהם יוצאים מן השרשים (ולא מן הענפים); שבחורף הם כלים והתחדשותם בכל שנה באה מן השורשים הטמונים באדמה (כגון הבננה והתותים); צמחים שאורך חייהם אינו עולה על שלוש שנים (כגון החציל); צמחים שנותנים פירות כבר בשנה הראשונה לזריעתם (כגון הפלפלים, החצילים והפפאיה); שאיכות פירותיהם פוחתת משנה לשנה; כל צמח העונה על אחד מן הסימנים הללו נחשב לירק, ולא חל על פירותיו איסור ערלה.

ג. איסור ערלה חל על: פרי העץ (החלק הנאכל), על קליפתו העוטפת אותו, ועל גרעיניו וגלעיניו המצויים בתוכו (גם אם אינם ראויים לאכילה). ואילו העלים והענפים, וכן הגזע, אינם אסורים משום ערלה, ולא חל עליהם שום איסור (גם אם ראויים הם לאכילה).

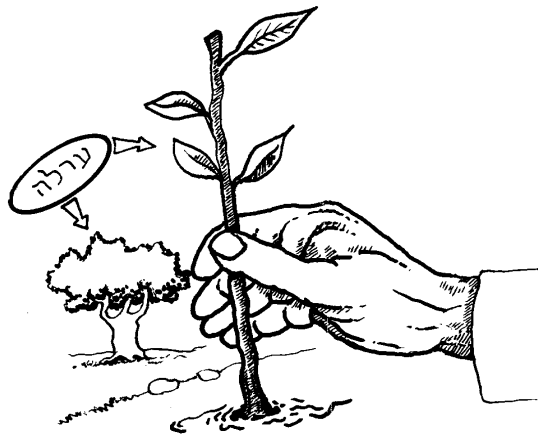
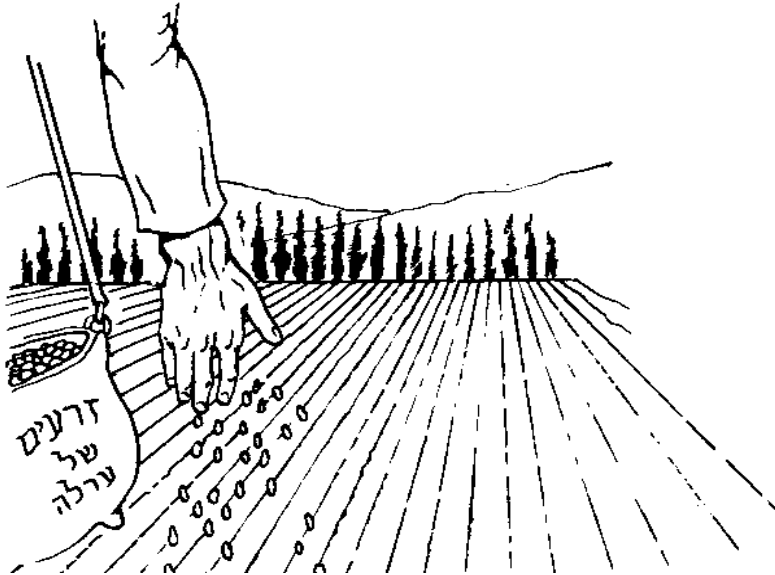
ד. עלי הגפן אינם אסורים משום ערלה, וניתן (לאחר שמוודאים שנקיים הם מתולעים וחרקים) לאוכלם, גם אם נקטפו מגפן ערלה. כמו כן עלי ה"גאת" (שמעדת התימנים נוהגים ללועסם) אין בהם איסור ערלה, וגם אם נקטפו מעצי "גאת" בשלש השנים הראשונות לצמיחתם מותר ללועסם ולמצוץ את המיץ המצוי בהם.

ה. מותר להשתמש למצות ארבעת המינים כלולבים ובהדסים גם בתוך השלש שנים הראשונות לנטיעתם. אך לא באתרוג של ערלה.

ו. אין איסור להריח מהדסים, גם בתוך השלש שנים הראשונות לנטיעתם. ואף לכתחילה מותר לקטוף הדסים אלו ולברך עליהם "בורא עצי בשמים".

ז. פירות ערלה אסורים באכילה וגם בהנאה. ולכן אין לזרוע גרעין של ערלה לשם הצמחת עץ. [אמנם אם עבר וזרע - השתילים והפירות שיצמחו מן העץ בעתיד יהיו מותרים לאחר שנות ערלה]. לעומת זאת מותר לנטוע ענף (=יחור) מעץ של ערלה לשם צמיחת עץ. מכיון שאיסור ערלה אינו חל על ענפים, וכנזכר.

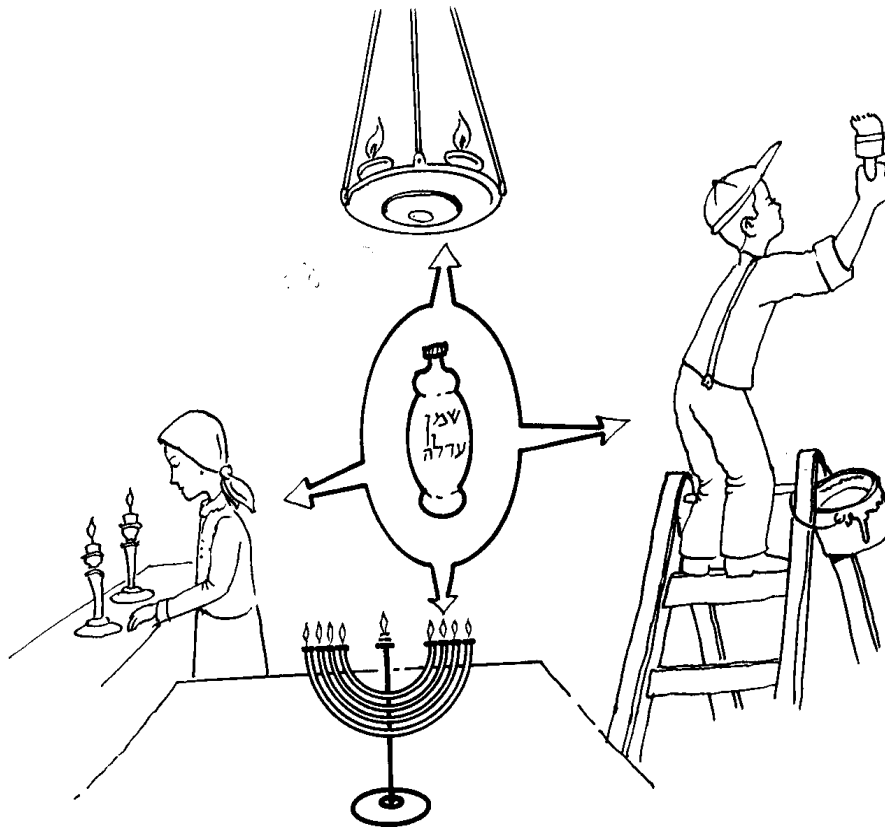
ח. דוגמאות להלכות הנובעות מאיסור הנאה מפירות של ערלה:

= אסור למכור, להחליף או לתת במתנה פירות של ערלה לגוי.

= אסור להשתמש בפירות של ערלה למאכל בהמה, גם אם אינה שלו.

= אסור להשתמש בפירות של ערלה, בשמנם או בקליפתם כחומר גלם להכנת צבע, או כחומר דליקה למאור (כדוגמת נרות שבת ויום טוב), או להסקה.

= יש אוסרים להשתמש בשמן של ערלה להדלקת נרות חנוכה.

מניין שנות ערלה:

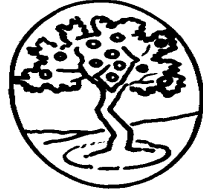
ט. שלש שנות ערלה האמורות בתורה ["שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל"], אינם שלש שנים תמימות, שכן לעתים העץ נאסר משום ערלה יותר מאשר שלוש שנים, ולעתים פחות משלוש שנים.

פחות משלוש שנים כיצד: שתיל (או זרע) של עץ שניטע (או שנזרע) בט"ו באב, ארבעים וארבעה הימים עד ראש השנה נחשבים לו כשנה. וכדי שיצא משנות ערלה זקוק הוא לעוד שנתיים בלבד.

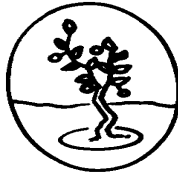
טעמה של הלכה זו: שלושים יום בשנה נחשבים לו כשנה. וארבעה עשר יום הנוספים הם זמן קליטת העץ באדמה [ומן הטעם הזה משתדלים החקלאים לסיים נטיעת עצי פרי עד ט"ו באב על מנת להרויח שנה משנות הערלה]. לאחר שנתיים וארבעים וארבעה ימים אלו, כל הפירות שיחנטו עד ט"ו בשבט של השנה הרביעית - פירותיהם אסורים משום ערלה, ורק הפירות שיחנטו בשנה הרביעית לאחר ט"ו בשבט מותרים משום ערלה (אם כי דינם של פירות אלו מעתה הרי הם פירות "נטע רבעי" וכמבואר לקמן).

יותר משלש שנים כיצד: שתיל (או זרע) של עץ שניטע (או שנזרע) אחרי ט"ו באב (ולפני

ראש השנה), הימים שלפני ראש השנה אינם נחשבים במניין, ומניין שלוש השנים מתחיל מראש השנה. ועליו למנות שלוש שנים תמימות, בנוסף לימים שמאז ניטע העץ. ובאופן זה, שלא כבאופן הקודם, כל הפירות שיחנטו בשנה הרביעית, החל מראש השנה - מותרים הם משום ערלה (ומוגדרים כ"נטע רבעי", וכמבואר לקמן).

שנה שלישית

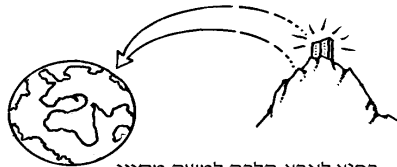
שנה שניה

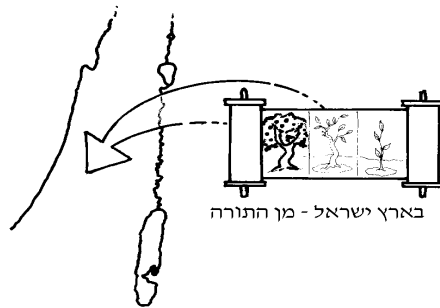
שנה ראשונה

ד. הלכות ערלה

א. איסור ערלה נוהג בכל מקום בעולם. בארץ ישראל * הינו מן התורה [מדאורייתא], ובחוץ לארץ מתוקף "הלכה למשה מסיני".

בחוץ לארץ-הלכה למשה מסיני

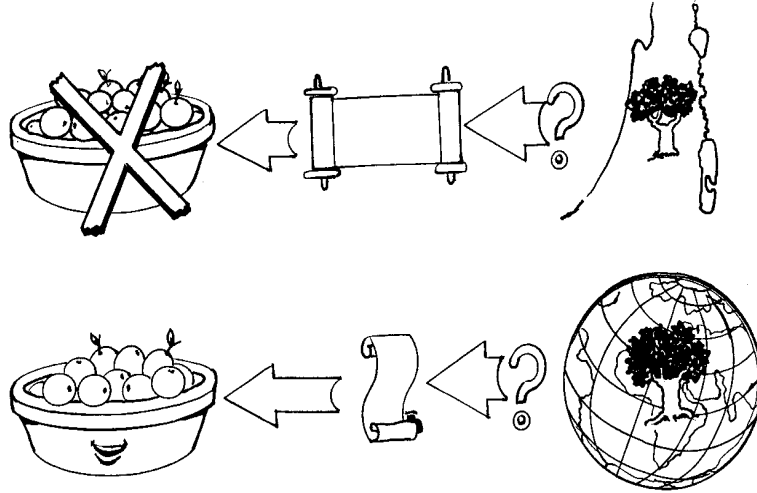

בארץ ישראל - מן התורה

* כל מקום שזכרת "ארץ ישראל" לענין מצוות התלויות בה כיום, הכוונה לגבולות עולי בבל, ולא לגבולות כיבוש עולי מצרים, או גבולות פרשת מסעי, אלא אם כן נכתב במפורש אחרת [ראה על כך בספרנו בפרק המוקדש ל "גבולות הארץ"].

ב. גם בעצים שניטעו על ידי גוי והשייכים לגוי - נוהג בהם איסור ערלה, בין בארץ ישראל ובין בחוץ לארץ.

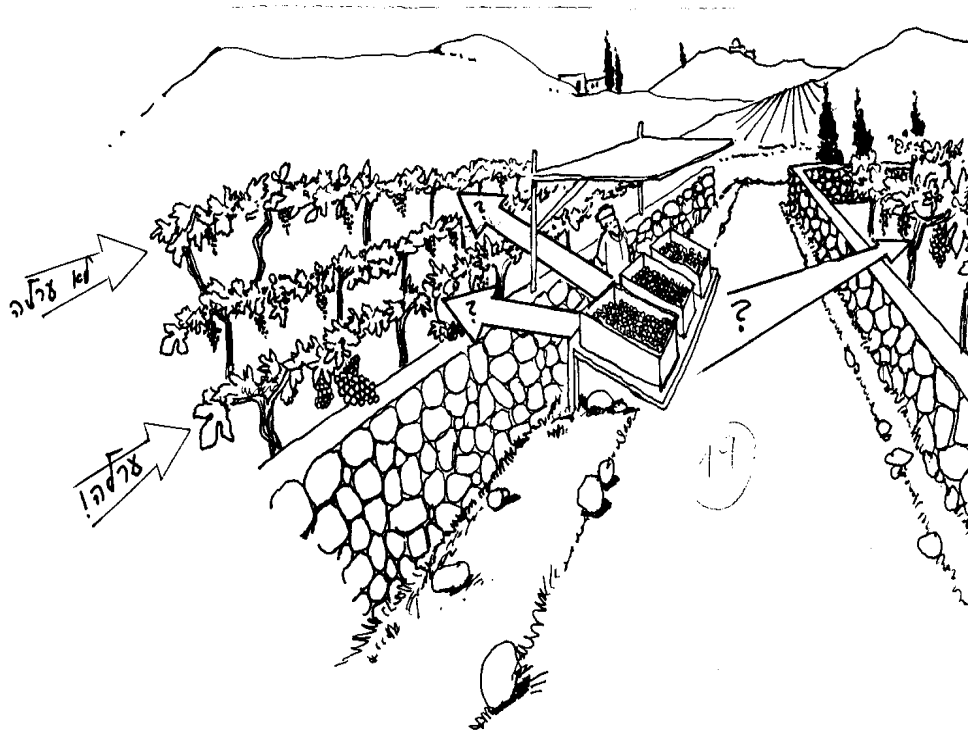
ג. בארץ ישראל - ספק ערלה אסור (מכיוון שכל ספק באיסור שתוקפו מן התורה - פוסקים בו לחומרא) ובחוץ לארץ - ספק ערלה מותר.

מהו "ספק ערלה"?

בספרות ההלכה הובאה הדוגמא שלפנינו:

כרם שיש בו גפנים של ערלה וגפנים שיצאו משנות ערלה. ומחוץ לכרם נמכרים ענבים, ואין אנו יודעים אם ענבים אלו מן הכרם הזה או מכרם אחר, ואף אם נאמר שהם מן הכרם הזה, אין אנו יודעים אם מגפני ערלה הענבים, או מגפנים שיצאו משנות ערלה. בספק זה פוסקים כך: אם כרם זה בארץ ישראל, חוששים אנו לנטיעות של ערלה והענבים אסורים באכילה. ואם כרם זה בחוץ לארץ, גם אם אנו יודעים שהובאו מן הכרם הזה, מותר לקנותם ולאכלם, ובלבד שלא יראה שנבצרו מגפני ערלה.

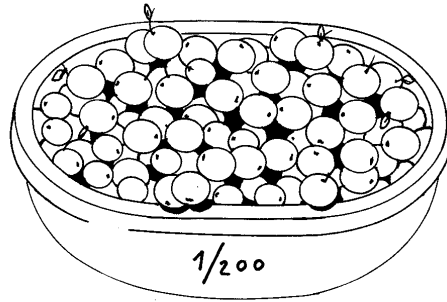

ד. עץ שלא ידוע אם עברו עליו שנות ערלה, בארץ ישראל - פירותיו אסורים, ובחוץ לארץ - מותרים.

ה. הנמצא בחוץ לארץ, מותר לו לקנות פירות ולאכלם, גם אם קיים בפירות אלו ספק וחשש ערלה.

ו. פירות ערלה שהתערבו עם פירות שאין בהם איסור ערלה, ולא ניתן לזהות את האסור והמותר על מנת להפרידם. במקרה זה יש הבחנה בהלכה: אם פירות הערלה התערבו עם פירות היתר מאותו סוג ומין - תהיה כל התערובת מותרת רק אם יהיו בפירות ההיתר פי מאתיים (1/200) מהפירות האסורים [שכן, ביטול ערלה הוא במאתיים]. ואם פירות הערלה התערבו בפירות היתר שלא במינם, ולא ניתן לזהותם (כגון שנתרסקו או שנחסטו למיץ) -

כל התערובת תהיה מותרת אם יש בפירות ההיתר פי שישים מפירות הערלה שנפלו לתוכה.

ז. פירות הנמכרים בחנויות, ברוב סוגי הפירות לא מצוי רוב ערלה (50%), ולכן מותר לקנותם ולאכלם, שאנו אומרים: "כל הפורש - מן הרוב הוא פורש", והרוב אין בו חשש ערלה.

ואמנם יש המקפידים לקנות פירות רק מחנות שתוצרתה נמכרת בפיקוח ועדת כשרות, המוודא שאין חשש ערלה בפירות הנמכרים, ומרן הראשון לציון הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א, כתב שהמחמיר לקנות פירות דוקא מחנויות אלו תבוא עליו ברכה.

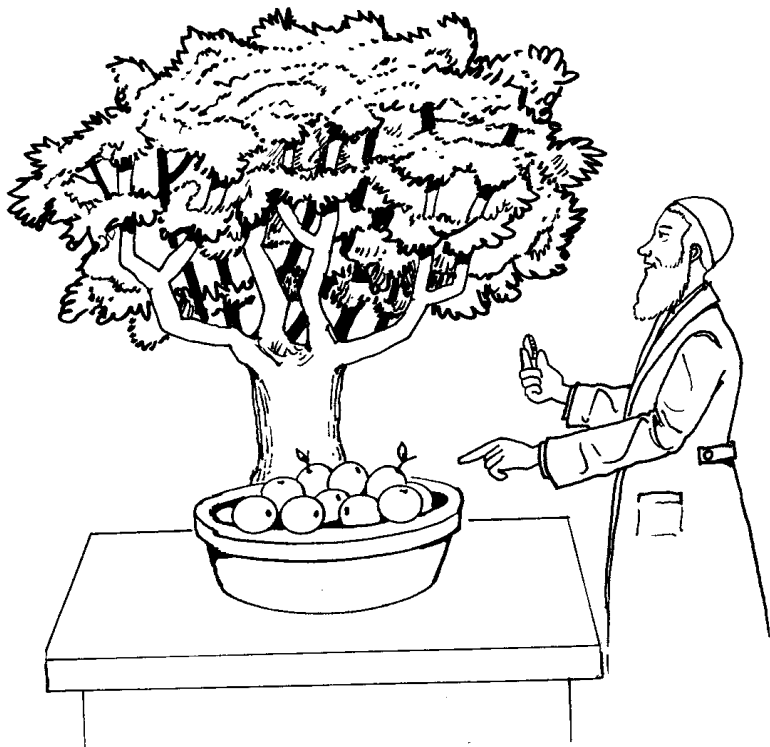

הלכות נטע רבעי

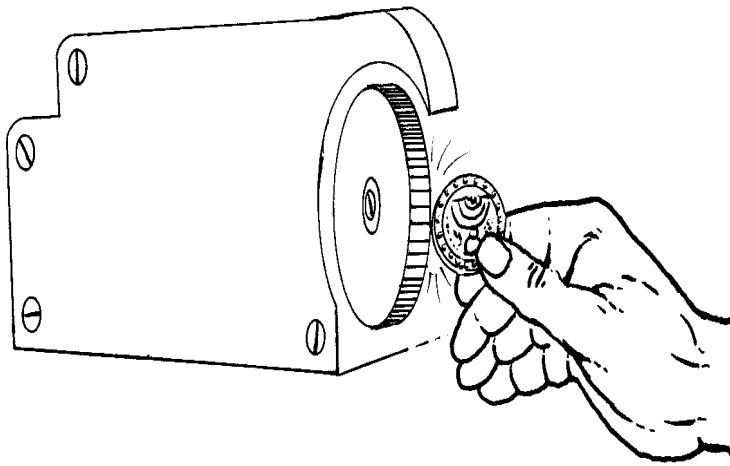
א. הפירות הגדלים בעץ בשנתו הרביעית לנטיעתו נקראים: פירות "נטע רבעי". וכשבית המקדש היה קיים אסור היה לאוכלם מחוץ לירושלים, אלא אם כן פדאם והעלה את דמיהם לירושלים ושם השתמש בהם לצרכי אכילה ושתייה.

ב. אסור לאכול פירות נטע רבעי בטומאה, ולכן כיום מכיון שכולנו טמאי מתים ניתן לאכול את הפירות רק לאחר פדיונם על פרוטה, או לאחר חילולם על פרי בשווי פרוטה.

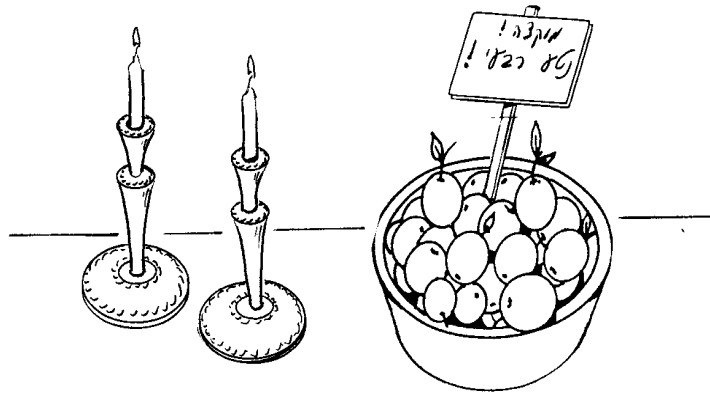
ג. כיצד פודים: לאחר קטיפת ותלישת הפירות מברך: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על פדיון רבעי" [או: חילול - כשמחלל על פרי], ואומר: הרי הפירות האלו פדויים בפרוטה זו.

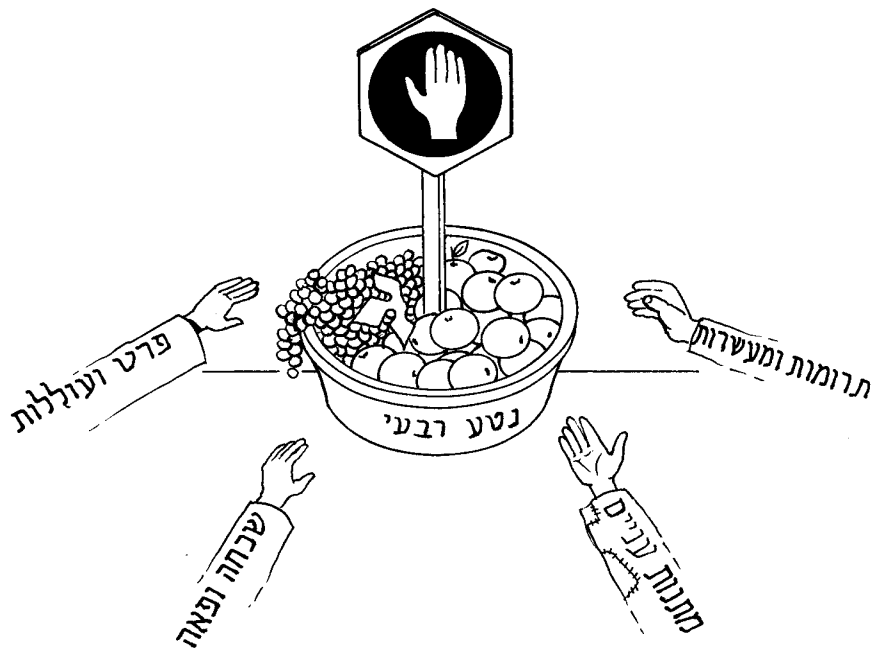
לאחר פדיון הפירות על הפרוטה ישחקנה ויאבדנה, ורק אז הותרו הפירות לאכילה.

ד. אין לפדות פירות נטע רבעי בשבת, וכשאי אפשר לתקנם על ידי פדיון - אסורים הם בטלטול בשבת.

ה. מפירות "נטע רבעי" לא מפרישים תרומות ומעשרות, ואין מקיימים בהם מתנות עניים: שכחה ופאה. ובכרם: גם פרט ועוללות.

אגרונום יהורם דינינו נר"ו
המכון למצוות התלויות בארץ

מעקב אחר גדילת פרי השסק

מקורו של השסק בסין, והתאקלם בארץ כאחרים יפה מאד. באופן כללי פרי השסק מבשיל מסוף מרץ עד תחלת מאי ותקופת הפריחה ספטמבר עד דצמבר בהתאם לזון, תנאי גידול ואזור האקלים.

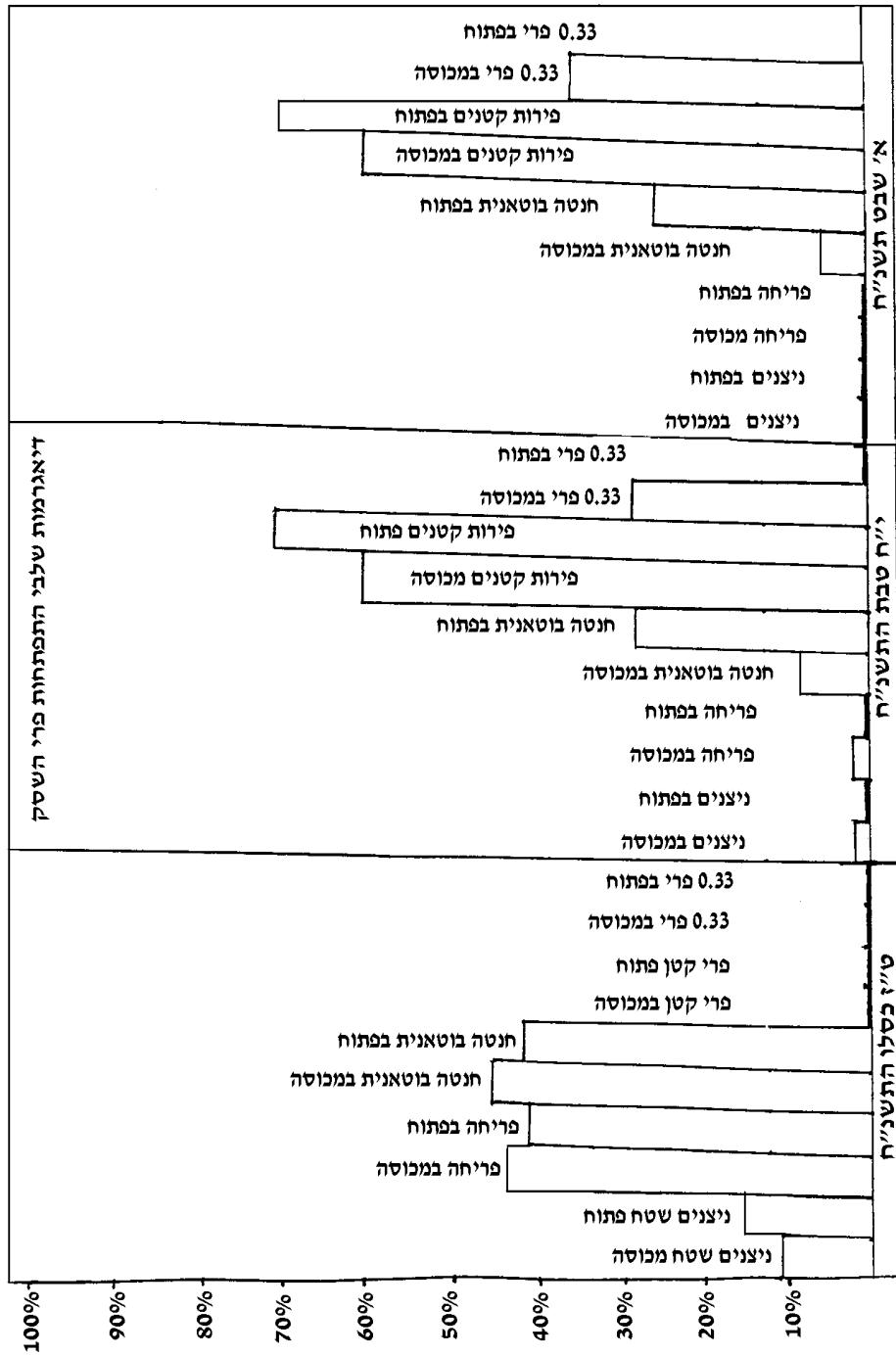
ט"ו בשבט הבא עלינו לטובה הוא ראש השנה לאילן, והוא המועד שבו נקבע לאיזו שנה ישתייכו הפירות שעל העץ. וכיצד נעשר מהם אם מעשר עני או שני. לפי הכלל, שכל הפירות שחנטו עד ט"ו בשבט התשנ"ח שייכים עדיין לשנה שעברה שנת מעשר עני, וכל הפירות שיחנטו לאחר ט"ו בשבט התשנ"ח שייכים כבר לשנת מעשר שני שהיא השנה הרביעית מהשמיטה בה אנו נמצאים.

ברוב פירות האילן לא קיימת בעיה השתייכות לשנת מעשר בגלל חנטה מוקדמת של הפירות בפירות החורף, ובפירות הקיץ ככלל החנטה היא לאחר ט"ו בשבט. אך, בשסק ובהדרים מסוימים עונת החנטה הבוטנית מתמשכת בתקופת שבט ונוצר מצב של קושי בקביעת שנת המעשר.

לענין הגדרת חנטה בהלכה נחלקו הפוסקים ובתנובות שדה גליון מספר 5 הובאו הדעות בפירוט במאמר מו"ר הגאון רבי שמ"ע שליט"א, והעלה שלהלכה אנו פוסקים כדעת הרמב"ם ומרן השולחן ערוך שהשלב הקובע הוא "עונת המעשרות" וכפי שפירש מהר"י קורקוס ז"ל בדעת הרמב"ם "שהחנטה" היא "עונת המעשרות" והיא "הבאת שליש" בפירות.

במאמר התיחסנו "להבאת שליש" כשליש מגודל הפרי הסופי, אלא שלענין הלכה העיר מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א "שהבאת שליש" הפרי צריך להיות ראוי מעט לאכילה. שהוא שלב מאוחר יותר מהשלב של 1/3 מגודל הפרי, וכפי הנראה לא ניתן להגיע לשלב זה לפני ט"ו בשבט, וראוי להדגיש שהמעקב נערך במטע מבכיר, ומטע שהוא מכוסה שאמור להקדים בניבה, ולא הגענו למצב שהפרי ראוי לאכילה.

להלן התוצאות ממתע מבכיר שע"י מושב בית עוזיאל בשטח מכוסה רשת צל ובשטח פתוח, משלושה מועדים כמפורט.

דיאגרמות שלבי התפתחות פרי השסק

הסבר הדברים:

בט"ז כסליו רואים שמרבית העץ בשלב של חנטה בוטנית או פריחה. וכן, רואים שהשטח המכוסה מגיע לחנטה מוקדם יותר.

בתצפית י"ח טבת רואים שמרבית העץ במצב חנטה ויותר במצב של פירות קטנים. בשטח המכוסה במועד זה ישנם כבר כ 30 אחוז פירות שהגיעו ל $1/3$ מהגודל הסופי.

בא' שבט המטע בעיקר במצב של פירות קטנים ובמכוסה יש ב 40 אחוז שהגיעו לשליש.

מסקנת הדברים:

א. עצי השסק רובם ככולם עד ט"ו בשבט מסיימים את החנטה הבוטנית.

ב. במטע המכוסה, עד ט"ו בשבט אפשר להגיע לרוב פירות שהגיעו לשליש מהגודל הסופי.

ג. עד ט"ו בשבט התשנ"ח לא ניתן להגיע לפרי הראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק. (בנתונים שבדקנו).

תגובות

בדין ברכת החבושים הקשים

תגובה על מאמרו של הרב"ג יצחק רצאבי שליט"א שהובאו בגליון הקודם

משתלת טל - שתילי גפן איכותיים

בפיקוח המכון למצוות התלויות בארץ

כרמי יוסף הרימון 1 - 99797 טל: 08-9210352

לכבוד

הרב **שניאור רווח** שליט"א

יו"ר המכון למצוות התלויות בארץ

שלום רב!

הנדון: חבושים קשים

בהתיחס למאמרו של הרב יצחק רצאבי, בגליון מס' 16, אודות ברכת החבושים הקשים.

ברצוני לציין כי במידה ומשאירים את הפרי על העץ ונותנים לו להגיע להבשלה מלאה, הפרי מקבל צבע צהוב עמוק וכמו כן הוא ממתיק ומתרכך ומתאים אזי למאכל ללא צורך בבישול לריכוך.

בברכה
דב טל

סקירה על הנעשה במכון / הרב יהודה אדרי

א. השתלמות רבנים בנושא - מצוות התלויות בארץ:

מן המפורסמות שאינן צריכות ראייה, היא העובדה שגם בקרב בני תורה קיים עירפול והעדר בהירות בנושא ההלכתי המעשי המוגדר כ"מצוות התלויות בארץ".

ברם, כל זמן שהנושא אינו מעשי מידי יום ומחייב פתרונות מידיים [כהלכות ברכות, תפלה, שבת ומועדים וכדו'] - נדחה לימודו וידיעתו. אולם כשהנושא נדרש לפתרון מיידי, ומשמעות הפסיקה באה לעיתים לידי ביטוי ב "דמים" מרובים - הרי שמן ההכרח להדרש ללימוד הנושא.

ואכן, בפגישות שהתקיימו בין הרב הראשי לישראל הרב הגאון ישראל לאו שליט"א לבין יו"ר המכון הרה"ג ש.ז. רווח שליט"א, סוכם והתבררה העובדה שרבני ההתיישבות חייבים להיות בקיאים בהלכות מצוות התלויות בארץ. שהרי מידי יום ביומו נאלצים הם לפתור בעיות הלכתיות בתחום זה, וסוכם שכל רב שישתתף בהשתלמות על הלכות ארץ ישראל, ויעבור את המבחנים (שיערכו בשיתוף מלא עם הרבנות הראשית לישראל), יצוין הדבר בתיקו האישי שעבר מבחן זרעים. ובהמשך לסיכום זה, נפגש יו"ר המכון הרב הגאון ש. ז. רווח עם הרב - בן דהאן שליט"א מנהל בתי הדין הרבניים, האחראי בתחום זה מטעם משרדי הממשלה, והוסכם שלימוד נושא זה במסגרת מוכרת תוכר לגמול השתלמות לרבנים, עובדה שתוסיף מאות שקלים מידי חודש למשכורתם, וכיון ש"המכון למצוות התלויות בארץ" הינו מסגרת מוכרת להכשרת רבנים בנושא זה, אכן הלומד יהיה זכאי לגמולי השתלמות.

בעקבות סיכומים חשובים אלו, נבנתה תוכנית מקיפה ורצינית ללימוד הלכות מצוות התלויות בארץ, מטעם המכון, ואף נשלחו מכתבים לרבני היישובים לבוא ולהצטרף ללימודים.

הענות הרבנים מכל רחבי הארץ היתה גדולה, אלא שלעת עתה אין אפשרות לקיום הלימודים אלא במבנה המכון השוכן במושב בית עזיאל.

ואמנם מי"א בכסליו ועד לימים אלו, מידי יום רביעי, מגיעים מכל רחבי הארץ, מן הצפון ומן הדרום, רבנים היושבים ועוסקים בהלכות מצוות הארץ.

התוכנית כוללת חלוקת הנושאים, לפי גודלם וחשיבותם, למשך השנה. כעת עוסקים אנו בהלכות ערלה. כל מפגש כולל שיעור מקיף סביב נושא ספיציפי הלכתי מעשי, מאת יו"ר המכון הרש"ז רווח שליט"א. ובמפגשים מסוימים עורכים הרבנים סיורים במשתלות, מכון

וולקני (לחקלאות), מפגשים עם פרופסורים אגרונומים וכדומה.

לתוכנית הדים חיוביים בקרב רבנים, אישי ציבור והגורמים ברבנות הראשית המעודדים קיומה והצלחה.

סקירת ספרים / קצירת השדה

מצוות הפרשת תרומות ומעשרות - ברכה רבה טמונה בהם, וכנגד - עונש למי שאינו מקיימם. אף על פי כן, מעטים הם הבקיאים בהלכות מצוות אלו. גורמים רבים לכך: הריחוק מן היכול בשלבי קיום המצוה, רכישת הייבול לאחר הפרשת תרומות ומעשרות, מיקומו של נושא זה בסדר זרעים שמעטים, כידוע, העוסקים במצוות אלו. ואף שמרן השלחן ערוך הקדיש בשלחנו הטהור סימן ארוך וגדול לנושא זה (של"א ביורה דעה), עדיין רבים המתקשים לגשת ללמוד נושא זה ונרתעים מחששות שאין להם כל בסיס.

אגב מי שעסק בנושא זה, ובכלל בכל התחום המוגדר כמצוות התלויות בארץ, מופתע לדעת שהנושא אינו קשה כלל ללמידה, ונושאים רבים בהם בקיאים בני תורה קשים הרבה יותר.

בספר שלפנינו - "קצירת השדה" מאת הרה"ג הרב ש. ז. רווח שליט"א - נוספה תרומה חשובה לאפשרות ידיעת נושא זה ולבהירותו.

וכמה מעלות לספר:

א. בהלכות רבות, ביניהם חשובות ביותר, קיימים הבדלים גדולים בין מה שנפסק על ידי גדולי הפוסקים הספרדים ובראשם מרן, לבין הנפסק על ידי חכמי ופוסקי אשכנז.

לדוגמא: הפרשת מעשר ראשון כיום ללוי.

החזון איש פסק שאין לתת ללוי מחמת הספק בייחוסם, ואילו מרן הב"י ובעקבותיו הראשון לציון הגר"ע שליט"א - פוסקים שגם כיום יש להפריש ולתת ללוי. דוגמא זו היא אחת מיני רבות, של פסקי הלכה שנפסקו בספר זה על פי שיטת מרן הב"י וגדולי חכמי ספרד בדורות האחרונים.

ב. הספר כתוב בבהירות רבה, ובו פרקים המסכמים כל נושא בכלליות ובפרטיות [מומלץ ללמודו בשיעורי תורה כסדר ע"י רב וכדומה].

ג. מחברו של הספר - הרב ש. ז. רווח - ידוע בבקיאותו בנושא זה, ובכלל במצוות התלויות

בארץ, וכל שנפסק בספר זה עבר תחת ידי הרה"ג שלמה עמאר שליט"א - אב"ד פ"ת - שהוא מורה דרכו של המכון מעת הקמתו. אגב, ספר זה הוא שני בתוכנית להוצאת סדרת ספרים על מצוות התלויות בארץ, כאשר קדם לו הספר על מעשר עני, "ביכורי שדה" ובדפוס שו"ת "חלקת השדה" - הכולל עשרות רבות של שאלות הלכה למעשה, בהם משיב הרה"ג רש"ז רווח על שאלות מעשיות המגיעות והמעסיקות את המכון.

נאחל לו שיזכה להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה, ולהמשיך מתוך נחת לזכות את עם ישראל בעוד יצירות תורניות רבות - אמן.

מדרשיית לה"ב -

מדרשה להפצת לימוד וידיעת מצוות התלויות בארץ

זכות גדולה נפלה בחלקם של "רשת החינוך התורני" בניהולו של הרב יעקב חמד שליט"א, לאמץ את מדרשיית לה"ב למוסדות הרשת, על מנת להנחיל את החדרת ולימוד המצוות התלויות בארץ לתלמידי החמד ברחבי הארץ.

ואכן מדרשיית לה"ב יוצאות ומסיירת בבתי הספר הפזורים בצפון ובדרום ומלמדת בליווי שקפים ושקופיות. לעת עתה עשרות תלמודי תורה זכו לביקורי המדרשיה שהעבירה את נושאי: ארבעת המינים, וערלה.

מכתבים רבים קיבלה המדרשיה מן המנהלים החשובים, המציינים בסיפוק את התרומה החשובה והרושם הכביר שעשו התוכניות על התלמידים.

כאן המקום לציין שכל מנהל תלמוד תורה הקשור והשייך לרשת, יכול להזמין הרצאה או תוכנית לתלמידיו - ללא כל תשלום! ואנו נשמח לבא וללמד את צעירי הצאן.

בתוכנית המדרשיה מצויים הנושאים הבאים:

מצוות ערלה.

מצוות כלאיים.

מצוות חלה (בעיקר לבנות).

מצוות תרומות ומעשרות (עם הדגמה מעשית).

מצוות שביעית.

איסור חרקים במזון.

ההרצאות מלוות באמצעי המחשה על מנת להקל על התלמידים את הבנת הלכות.

בימים אלו שוקדים במדרשייה על עריכתם של סרטים בנושאי מצוות הארץ.

יש לציין שבמסגרת המדרשייה מועברים הרצאות לציבור הרחב בכל הנושאים הנ"ל, ונרחיב על כך בגליונות הבאים.

לתיאום והזמנה: במשרדי המכון בטל': 08-9214829 08-9216829 פקס: 08-9207911
או אצל הרב אדרי יהודה: 052/280013